

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО

На правах рукопису

Кучерява Оксана Анатоліївна

УДК 378.01 + 378.14 + 4Укр

**ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ДОДАТКИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Горіна Жанна Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Одеса – 2007

ЗМІСТ

Додаток А. Проект експериментальної програми навчальної дисципліни “Дискурсивний аналіз тексту”.....	3
Додаток Б. Зразок анкети для студентів.....	9
Додаток В. Контрольні завдання (діагностувальний етап констатувального зрізу).....	10
Додаток Г. Комплекс вправ з формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів	26
Додаток Д. Схема повного дискурсивного аналізу тексту.....	27
Додаток Е. Зразки інструктивно-методичних матеріалів	29
Додаток Ж. Дидактичні матеріали до практичних занять I і III змістових модулів	48
Додаток З. План ознайомлення студентів зі схемою дискурсивного аналізу тексту (на прикладі новели Гр. Тютюнника “Зав’язь”).....	89
Додаток И. Акти про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження	95

Додаток А

Проект експериментальної програми навчальної дисципліни

“Дискурсивний аналіз тексту”

Опис предмета курсу

Предмет: дискурсивний аналіз тексту

Курс:	Напря́м, спеці́альність, осві́тньо- кваліфіка́ційний рівень	Характеристика навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 1	0101 Педагогічна освіта	За вибором Рік підготовки: 5 Семестр: 9 (10)
Модулів: 3+ (навчальний проект)	7.010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література	Лекції (теоретична підготовка): 10 год.
Змістових модулів: 3	Спеціаліст	Семінари: 2 год.
Загальна кількість годин: 36		Практичні: 10 год.
Тижневих годин: 2		Самостійна робота: 8 год.
		Індивідуальна робота: проект (творча робота, письмовий звіт) 6 год.
		Вид контролю: залік

Мета: забезпечити лінгвістичну підготовку студентів з теорії дискурсу і тексту, ознайомити з основними поняттями текстової комунікації та основами дискурсивної діяльності, практичне спрямування курсу передбачає ознайомлення студентів з мовностилістичними характеристиками типологічних форм дискурсу.

Завдання курсу полягають у тому, щоб студенти:

- 1) засвоїли основні поняття теорії дискурсу і тексту, теоретичні засади і прийоми дискурсивного аналізу тексту;

- 2) оволоділи вмінням встановлювати зв'язки між лінгвістичними та екстралінгвістичними компонентами у структурі дискурсу;
- 3) оволоділи вмінням проводити частковий і повний дискурсивний аналіз тексту;
- 4) навчилися розрізняти типи дискурсів шляхом самостійного дослідження їхніх типологічних ознак;
- 5) набули вмінь будувати цілісні дискурси, враховуючи комунікативну мету і параметри комунікативної ситуації.

Програма

Змістовий модуль I. Основи теорії дискурсу.

Тема 1. Загальна характеристика дискурсу.

1.1. Поняття дискурсу.

Дискурсологія як міждисциплінарна галузь (історія питання). Різні підходи до визначення дискурсу. Дискурс і текст. Модуси дискурсу: усний і писемний.

1.2. Структура дискурсу.

Дискурс як компонент комунікативного акту. Структура комунікативного акту В.В. Красних: екстралінгвістичний, семантичний, когнітивний і власне лінгвістичний компоненти. Соціальне і когнітивне у структурі дискурсу. Локальна і глобальна структура дискурсу. Тема дискурсу як макроструктура. Макропропозиції.

1.3. Типологія дискурсів.

Поняття “тип дискурсу”. Типологія дискурсів: проблема класифікації. Жанри і типи дискурсів.

Тема 2. Граматика дискурсу.

Категорії дискурсу. Класифікація категорій дискурсу В.І. Карасика. Текстово-дискурсивні категорії за О.О. Селівановою. Членування тексту. Зв'язність тексту (когезія, когерентність). Основні засоби міжфразового зв'язку.

Тема 3. Прагматика дискурсу.

Прагматичний аспект вивчення дискурсу. Комунікативні інтенції у дискурсі. Прагматична установка дискурсу/ автора. Стратегії і тактики побудови писемного дискурсу.

Роль контексту в інтерпретації дискурсу. Види контекстів. Контекст ситуації. Їх актуалізація на мовному рівні (лексичному, граматичному).

Текстова референція.

Тема 4. Дискурсивні фактори мовних явищ.

4.1. Семантика дискурсу.

Види інформації тексту: змістовно-фактуальна/ змістовно-концептуальна, експліцитна/ імпліцитна. Актуалізація смислу в дискурсі: пропозиція, референція, інференція, експлікатура, імплікатура, пресупозиція.

Прецедентний текст.

4.2. Комунікативна організація тексту: тема і рема. Порядок слів. Рематична домінанта тексту (за Г.О. Золотовою).

4.3. Актуалізація мовних засобів на рівні тексту. Мовна домінанта тексту.

Змістовий модуль II. Основи дискурсивного аналізу художнього тексту.

Тема 5. Художньо-літературний тип дискурсу.

Текстова комунікація. Особливості побудови і сприймання художньо-літературного дискурсу. Художньо-літературний дискурс: структура, ознаки, словесно-художній образ.

Тема 6. Експериментальне дослідження дискурсу.

Основні підходи і методи вивчення дискурсу. Поняття дискурсивного аналізу. Принципи і прийоми дискурсивного аналізу тексту. Лінгвістичний аналіз тексту.

Змістовий модуль III. Мовностилістична характеристика типологічних форм дискурсу.

Тема 7. Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика.

Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості різножанрового дискурсу.

Особливості будови різних типів дискурсів.

Структура залікового кредиту дисципліни “Дискурсивний аналіз тексту”

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	заняпфракт., семінар	роботу самост.	індивідроботу
Змістовий модуль I: Основи теорії дискурсу				
1. Загальна характеристика дискурсу	2	2	1	
2. Граматика дискурсу	2		1	
3. Прагматика дискурсу	2	2	1	
4. Дискурсивні фактори мовних явищ	2		1	
Змістовий модуль II: Основи дискурсивного аналізу художнього тексту				
1. Художньо-літературний тип дискурсу	2	2	2	
2. Експериментальне дослідження дискурсу				
Змістовий модуль III: Мовностилістична характеристика типологічних форм дискурсу				
1. Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика		6	2	Навч. проект
Усього годин:	10	12	8	6

Теми семінарських занять

1. Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика – 2 год.

Теми практичних занять

1. Дискурс як структура і як процес: головні ознаки і категорії – 2 год.
2. Семантико-прагматична організація дискурсу – 2 год.

3. Дискурсивний аналіз художнього тексту – 2 год.
4. Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості різножанрового дискурсу – 2 год.
5. Особливості будови різних типів дискурсів – 2 год.

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідити співвідношення понять дискурс і текст, дискурс і мовлення. Підготувати конспект з теми “Текст як об’єкт лінгвістичного дослідження: визначення, ознаки, структура” (Тема “Загальна характеристика дискурсу”).
2. Розмежувати “сфери впливу” когезії і когерентності в сучасній лінгвістиці (Тема “Грамматика дискурсу”).
3. Проаналізувати історію розвитку лінгвістичної прагматики (Тема “Прагматика дискурсу”).
4. Охарактеризувати роль мовних засобів в актуалізації змісту тексту. Простежити роль дискурсивних факторів на всіх мовних рівнях. Визначити і проілюструвати феномен “прецедентний текст” і його місце в теорії дискурсу (Тема “Дискурсивні фактори мовних явищ”).
5. З’ясувати особливості і техніку лінгвістичного аналізу тексту (Тема “Основи дискурсивного аналізу художнього тексту”).

Навчальний проект

1. Письмовий звіт, який включає
 - характеристику вибраного типу дискурсу за схемою;
 - дискурсивний аналіз тексту вибраного типу дискурсу;
 - зіставний дискурсивний аналіз текстів вибраного типу дискурсу.
2. Творча робота: побудувати дискурс, ураховуючи параметри комунікативної ситуації, тип дискурсу і комунікативну мету.

Методи навчання: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, метод проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький методи.

Методи оцінювання: поточне тестування, оцінка за навчальний проект, підсумковий письмовий тест.

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Модуль I (поточний контроль)						Модуль II (проект)	Модуль III (підсумкова робота)	Сума
Змістовий модуль 1				ЗМ 2	ЗМ 3	25	15	100
40				10	10			
T ₁	T ₂	T ₃	T ₄	T _{5,6}	T ₇			
10	10	10	10	10	10			

Методичне забезпечення: підручники і навчально-методичні посібники з “Лінгвістичного аналізу тексту”, “Текстознавства”, “Філологічного аналізу тексту”;

Горіна Ж.Д., Кучерява О.А. Дискурсивний аналіз тексту: методичні рекомендації до навчальної програми за вимогами кредитно-модульної системи. – Одеса, 2007. – 39с.

Додаток Б

Зразок анкети для студентів

1. Як Ви оцінюєте своє вміння письмово вирішувати комунікативні завдання?

- легко орієнтуюсь у виборі потрібного типу тексту і не відчуваю труднощі при його побудові;
- легко орієнтуюсь у виборі потрібного типу тексту, але відчуваю труднощі при реалізації його структури і мовному оформленні;
- досить важко дібрати потрібний тип тексту і зорієнтуватись у його структурі і мовному оформленні;
- (власний варіант відповіді)

.....

2. З якими труднощами при побудові писемних текстів Ви найчастіше зустрічаєтесь?

.....

.....

.....

3. Якими з нижчеперерахованих типів текстів у сфері писемної комунікації Ви добре володієте

- текстами наукового стилю;
- текстами ділового стилю;
- текстами публіцистичного стилю;
- текстами художнього стилю;
- текстами епістолярного стилю;

4. Чи завжди Ваші письмові висловлювання побудовано стилістично коректно і відповідно до комунікативної ситуації? Якщо ні, то в яких ситуаціях найчастіше виникають труднощі?

.....

.....

.....

5. Чи задоволені Ви власним рівнем сформованості комунікативних умінь у сфері писемної комунікації?

- так, задоволений/а;
- задоволений/а не зовсім, відчуваю труднощі і прогалини у знаннях;
- ні, не задоволений/а.

6. Назвіть ефективні, на Вашу думку, шляхи підвищення рівня комунікативних умінь у процесі навчання?

.....

.....

Дякуємо!

Додаток В

Контрольні завдання (діагностувальний етап констатувального зрізу)

1 серія завдань

Термінологічний питальник

1. Що таке “екстралінгвістичний контекст”? Доберіть українські відповідники на позначення цього терміна.
2. Назвіть основні екстралінгвістичні компоненти художнього твору.
3. Розкрийте сутність поняття “семантика тексту”, розмежовуючи основні типи текстової інформації: змістовно-фактуальну і змістовно-концептуальну (за змістом); експліцитну та імпліцитну (за способом вираження).
4. Охарактеризуйте прагматичні аспекти вивчення тексту. Визначте місце запропонованих понять у лінгвістичному аналізі тексту, розкриваючи їх зміст: “комунікативний намір автора”, “комунікативна мета автора”, “прагматична установка тексту/ автора”, “стратегії автора”.
5. Що таке контекст? Які ви знаєте види контекстів?
6. Що таке текст? Назвіть основні категорії тексту, розкрийте їх зміст. Перерахуйте відомі вам засоби зв’язності в тексті. Які вам відомі типи членування тексту?
7. Охарактеризуйте комунікативний напрям вивчення тексту. Визначте місце тема-рематичних структур у комунікативній організації тексту.
8. Назвіть комунікативні завдання, які виконує висловлювання.
9. Чи знайомі ви з поняттями “дискурс”, “дискурсивний”, “дискурсивний аналіз”? Якщо так, то розкрийте сутність означених понять.

2 серія завдань

Письмова контрольна робота № 1

1. Опишіть соціальні прикмети часу, відображені у творі. За допомогою яких мовних засобів вони передаються? На які знання читачів спирається автор, використовуючи відповідну лексику?

а) *Тим часом у хаті невгавала балачка.*

– *Павлушу на роботі цінують, – розказувала Рита, підмітаючи долівку мокрим віником. – Премія щомісяця йде, дві грамоти одержав...*

– *Та він у нас такий, що і зробить, і змовчить, як треба, і старшого послухає, – озвалася од печі Дзякунка. – Ізмалечку такий.*

– *В квартирі в нас, – вела далі Рита, – все є: гарнітур житомирський, холодильник “Донбас”, телевизор “Огонёк”, стіральна машина “Ністра”, пилосос... “Буран”, правда, бо “Ракет” саме в магазинах не було. Грошей вистачає й на щодень, і на книжку Павлуша в зарплату кладе щомісяця. А буває, в суботу й неділю проскоче в Ростов чи Ворошиловград – все одно ж робити нічого, то, дивись, десятку-дві підробив. Треба ж машину окупити. Та й на бензин...*

– *А чого ж, – раділа Дзякунка. – І людям услуже, й копійку заробить. Воно так: копійка до копійки – та вже й руб! Їж, Борисику, їж, мій ласунчику, гам, – ніжно сокотіла до онука (...) І питалася в невістки:*

– *Де ж ви його, доцю, хрестили, онучка мого сахарненького? Є у вас там церква поблизу?*

– *Ніде не хрестили, – одказала Рита. – Кумів назвали, так, шуткома – Павлушиного начальника цеху і його жінку, а не хрестили.*

Дзякунка аж у поли вдарила.

– *О бо-оже, то це він у вас так нехрещений і живе?*

– *Так і живе, – зніяковіла Рита. – А що ж тут такого?*

– *Е, дочко, так не можна. Не годиться, щоб воно нехристом росло. Не цуценя ж, а людина. Ні, ні. Завтра дасть бог неділю, подамося в Опішне або Покрівське й похрестимо. Будь-що. Бо яке ж воно...*

– *Та я й не проти, – повагавшись, мовила Рита. – Тільки Павлуші не кажіть, того що йому не можна...*

–Ну, як не можна, то й не можна, – перейшла на шепіт Дзякунка. – Антобузом з'їздимо, не яка далечінь. Ми швиденько. А скажемо – на базар **(Гр. Тютюнник. Син приїхав)**.

2. Знання яких характеристик зовнішнього контексту (соціального, соціокультурного, психологічного, етнографічного) необхідні для того, щоб зрозуміти виділені лексичні одиниці? Коротко опишіть зовнішній контекст і поясніть смислове навантаження виділених слів? Визначте роль лексики у відображенні зовнішнього контексту.

а) Редактор Карк дивився на вікна: там Чепіга й теж зацвіла. Йшла синя ніч і налягала на будинки, мабуть, заповнювала коридорне повітря – коридори довгі, темні – установ. А в міщанських домах тукали, мабуть, годинники. Тукали, одмірювали простори по культурних, некультурних віках, згадували революції, не знали революцій – народні бунти, селянські повстання, Хмельниччина, Павлюк, Трясило...

І дивився Карк на небо: там голуба безодня, там кінчається життя, а степи України теж голубі – асоціація з небом. Думав:

–Чого так вабить туди – там же смерть? Може, тому, що голуба?

Потім повертав додому. Біля цього магазину – тут тепер державний шоколад продають – одного зимового ранку він зустрів нову владу. Згадав, як шумувала Україна, – хохол упертий чоловік, а може, тут десь проходив Скворода Григорій Савич, великий український філософ, а тепер, кажуть, могила бур'яном поросла й бджоли не гудуть біля дупла, тільки пчїлка іноді пролетить, і шумують революції, повстання на Україні знову.

Григорій Савич Скворода – так російська інтелігенція любить: Григорій Савич, Ніколай Романович, Владимир Ілліч, Тарас Григорович. І єсть у цьому якась північна солодкість, упертість, і калузькі нетри, і Іван Калита, – і московська сила – велика велетенська, фатальна, від варязьких гостей іде. І нема тут вишневих садків – на вишнях у червні проростають зорі – і нема тут лунких дівочих пісень – далеких, край села, а то в заводському посьолку, або коли з сапками йдуть, а навкруги їх зелено, а за ними

з цукроварні ледве-ледве манячить у літні, ясні ночі дим (*М. Хвильовий. Редактор Карк*).

б) В Яремчі, неподалік від водоспаду, сидів гуцул у кептаріку, в брилику, у вишитій сорочці і палив люльку. По асфальтній дорозі проїжджали автобуси й вантажні автомобілі, неподалік снували ватаги екстравагантних туристів, що їхали з усіх усюд і роїлись ген в отому розцяцькованому під місцевий колорит пансіонаті, а сивовусий вуйко сидів на траві під ялицею і спочивав. Поряд лежали **полотняні бесаги** з якимось надібком, купленим у Яремчі на ярмарку, біля бесагів витяглись ноги в **білих гачах**. Вуйко сидів спокійний і був такий незворушний, як зелена гора в нього за спиною. Дивлячись перед собою, він, либонь, нічого не бачив, а тільки **свою душу** й те, що в душі звершувалось.

Здавалось, сидить тут не з певної хвилини, навіть не з певного дня, а завжди так сидів, бо такий самий був тут необхідний, як **смерековий ліс**, як **водоспад** на річці і як **горбаті спини гір**. І здавалось, якби сюди навідатись завтра чи позавтра, то він так би й човпів задивлений не в **довколишню суєту суєт**, а в себе, заворожений не плином часу, а сокровеним життям своєї душі... (*Є. Гуцало. Плач по кривенькій качечці*).

3. У поданих уривках визначте, за допомогою яких основних мовних засобів передається комунікативна мета автора? Обґрунтуйте свою відповідь.

а) Коли чухраїнці, було, починають якусь роботу, хоч би в якій галузі їхнього життя та робота виникла, і коли хто-небудь чи збоку, чи, може, трохи прозорливіший зауважив:

– А чи так ви робите?

Чухраїнець обов'язково подумає трішки, почухається і не швидко прокаже:

– Та! Якось-то вже буде!

І починає робити...

Коли ж побачить, що наробив, аж пальці знати, тоді:

- *Я так і знав!*
- *Що ви знали?*
- *Та що отак буде!*
- *Так навіщо ж ви робили?*
- *Якби ж знаття...*
- *Так ви ж кажете, що знали?*
- *Так я думав, що яось-то воно буде! (Остан Вишня. Чухрайці).*

б) В цьому розділі я оповідаю про невеликий подвиг...

– А чий? Ви подумайте!.. ...Зима, фуга, буруни, іще буруни... Потяг, залізниця, й рейки, рейки в степ.

На Кубань! На Кубань! На Кубань! Довго паровик борсається в депо: і тут – у депо, і там – у депо...

І тихо в мовчанці стоять снігові станції: може, знову ми будемо бігати сюди розгублені, з запаленими очима, а за холодними станційними будинками завиють вовки на журний холодний семафор.

Але сьогодні ми ідемо на Кубань, бо віримо в свої запалені очі,
 – *Товаришу Жучок! Так, і товариш Жучок!*

...А чому вона в цьому полку, ви, звичайно, не знаєте й ніколи не визнаєте, бо й я не знаю, а брехати не хочу: це уривок правди, а вся правда – то ціла революція.

...На кожній станції тільки й чути:

– *Козаки! Козаки!*

Всюди козаки, всюди бандити.

Тягнеться потяг, як ледачі воли в поле, як ледачі воли з поля.

Степ. Раптом:

– *Стоп!*

– *Що таке?*

– *Нема палива.*

Товариші! Всероссийская кочегарка в опасності!

Д'ех, яблучко, куда котішся,

Попадьош до Краснова – не воротішся.

І раптом:

Ой на горі та женці жнуть.

– ...Ей, ви, хохли! Чого завили? Буде панахидити – і так сумно.

...Степ. Фуга. Бурани й ще бурани (М. Хвильовий. Кіт у чоботях).

4. Простежте зв'язок між поставленою автором комунікативною метою та вибраним жанром і характером побудови тексту (діалог, монолог).

а)

Чудасія

Новела

Здравія желяю, товаришу командарм!

Ви мене, мабуть, уже й забули. А я вас – ні.

Пам'ятаєте, як у двадцятomu році приїздили ви в Бердичів перевірять нашу дивізію? Так ото я вам тоді коня підводив, чепурного такого, в сірих яблуках. А тепер, якби приїхали, то вже б не підвів, бо в оцю війну одбило мені ногу майже по саму ріпицю, і той кінь би мене звалив.

Так що я тепер сторожую. Літом ще сяк-так: сухо. А восени, як упірчать дощі, важко мені ходити. До табору поки доплуганюсь, то й сірїть починає.

Кажу голові: “Дайте мені конячину. Я до току швиденько прискочу, а там випряжу, стриножу, й хай пасеться. Паши у таборі така, що ось тобі яка. Хоч і здохляку дасте – випасу, по справнішає”.

А він: “Та, – каже, – не ісклучення, щоб на дрозжках гайдакать. Он Симін Діжечка теж без ноги і ходити йому далі, ніж тобі, а не коверзує”.

Прирівняв! Симін здоровий, як беззвін, і молодий. А мене вже скоро й курка лапою загребе. Бо де ж те здоров'я візьметься, скажіть, коли на мій вік три голодовки випало і три війни! От і поділіть: на кожні десять років або те, або те.

Так воно ж якби само отаке пережило (це я про голову), то, може б, і не становилося цапа. А як у нього й машина своя, і ноги здорові, та й пика, щоб сказати, немала.

Хіба ж воно пойме?

Прийдеш ото вночі на тік. Зерно проти місяця рососою блищить. Стерня пахне. Біля курятника лисиця скиглить. А на небо глянеш – Віз уже низько, так, здається, і поторохтить Беєвою горою...

Приїздить коли-небудь до нас, якщо виберетесь. Я вас до річки поведу. Там попід лозами шуки ходять такі як нога, в корчаках линки кубляться, а бува, що й коропчаки, то, може б, і ви якогось висмикнули. Воно інтересно.

Еге, кажу, лежати б мені ото вночі на соломі під бочонком та милуватися. Так нога болить, кульша.

До старого протезу привик був, примулився. А оце недавно поламався, так я новий причепив. Важкий, анахтемський, не підтягну.

Лежу отак цілісіньку ніч, – а вона ж, як год, – прислухаюсь, розмірковую собі: чудні люди на білому світі! Придумують таке, щоб руки й ноги собі одчухрувати, і хваляться: ось які ми розумні. Поодчухрують. А тоді суріють, як його оті оцупки, що позалишилися у людей замість рук і ніг, доточити...

Хе... Це я вже про своє. Сказано, у кого що болить, той про те й гомонить. Звиняйте.

А позаторік найшла на мене якась мара: узяв і написав заяву в райсобез, щоб дали машину на трьох колесах. За начальника там Онисько Хекало, з нашого ж таки й села, а непутнє – так хай бог милує й криє. Підпереже пузо широкою ремінякою та ще й портупєю навхрест причепить, а само ж, пробачте, і вср...ого ружжжа в руках не держало.

Заходились мене тягати на комісії. Обміряли кульшу, аналізи взяли – і з крові, й такі. Жди відповіді, кажуть.

Звідтоді й почалось... Машина почала вночі верзтися. Оце заплющу очі, а вона вже у дворі: гур-гур-гур... Тремтить уся, від мотора теплом пашисть, а

в кабіні новим сидінням пахне. І я ж наче тут. Сідаю за руль, давлю на газ, а вона – як укопана. Я й сяк, я й так – ні!

А стара з печі:

– Чого ти там шоригаєшся?

Уранці прокинувся, і соромно так зробиться: як маленький...

А відповіді ні чуть, ні видно. Ну, думаю, буде як буде, а ти, Марку, грай.

Та й написав ще раз.

Так ушницився я в ту машину, що, ви скажіть, іноді спотикнувся, а здається, немов мене на вибої підкинуло. Здурів.

Коли це якось у суботу приходжу з лавки, гульк – у хвiртці конверт стримить. Розриваю, а в самого руки тремтять, як ото колись до шаблі тремтіли. А воно й даром. Машина вам, товаришу Приходько, пишуть, не показана, с'язі з тим, що кульша на два сантиметри довша, ніж треба. Треба п'ятнадцять, а у вас – сімнадцять.

Так що ж, мені оті два сантиметри надрубати, чи як?

Мені вже машини й не кортить – нехай їй абищо, д от якось не до пуття. То ж було цілий день швендяєш по двору, а самому весело так, наче ось-ось щось хороше зробиться... До хвiртки підійдеш та – зирк уздовж села: чи не видно листоноші?..

Отака зі мною чудасія трапилась, товаришу командарм. Так я ото й кажу: чи не замовили б ви десь там слівце про мою притчу? А може б, і листа отому причинуватому Хекалу написали? Може ж, хоч ви його погуляєте.

Прощавайте, кланяйтесь вашій жінці та діткам і пробачте, що такого довгого листа накрутив.

Мусій Приходько, сторож артілі «Вперед».

(Гр. Тютюнник)

б) Раптом задзеленчали шибки. Низько над самою хатою проревла страшним ревом велика згряя ворожих літаків. Загриміли бомби на шляху за селом.

– Прощайте! – лунав десь здалека голос парубка.

– Ой діточки ж мої, діточки... – жалібно голосила понад шляхом розлука.

Вони довго лежали мовчки, прислухаючись мимоволі до криків. Потім Олеся розказала Василю, що це плаче її тітка Мотря, у якої забрано вже до армії чотирьох синів.

- А це вже п'ятий прощається, Іван, – останній.
- Так, – зітхнув Василь, – як гарно ти пахнеш любистком.
- А ти, коли дишеш, пахнеш огірками, огірковим листом.
- І ти...
- І ти... – прошептала Олеся.

Хтось стукав у двері сусідньої хати.

- Хто тут? – почувся глухий голос.
- Це ми, тату, ми! – стогнуть сини під дверима. Прочинилися двері. На порозі літній чоловік Купріян Хуторний.
- Защитники отечества?
- Все пропало, тату. Пустіть.
- Не пущу. Я царя захищав. А ви свою владу одстояти не можете.
- Броня тонка, тату!
- Брежете, дезертири! – І Купріян грюкнув дверима. Упав тоді один на призьбу під вікно і гірко заривав. А другий під дверима:
- У нас, тату, генерал пропав. Застрелився, бодай його сира земля не прийняла. Розгубились ми.
- Ідіть до полковника!
- Не знаємо, де він, чорт би його душу забрав нехай.
- Ідіть, доганяйте.
- Мости, тату, зірвані. Плавати не вмієм.

Вони вдивлялися одне в одного широко розчиненими очима:

- Так тебе зовуть Василь?
- Так.
- Василь, Василик, а я Олеся. Поцілуй мене, Васиliku. Я така щаслива.

- А чого ти плачеш?
- Ні, я не плачу. Так мені гарно.
- Рідна моя. Чого ж ти плачеш?
- Це ж ти плачеш, Василюку. Ти не забудеш мене?

Палали жита і села на темному обрії. Брели по темному полю череди бездомні. Якись вершники пролітали темними шляхами (О. Довженко. Україна в огні).

5. Виділивши й охарактеризувавши лексичні одиниці, визначте наявну в тексті фактуальну (основні дії) і концептуальну (ідейний задум) інформацію.

Лист до калини,

залишеної на рідному лузі в Теліжинцях

<i>Все більше нікому писать мені листи.</i>	<i>Що клекотом незрадним ти жива.</i>
<i>Залишилась, калино, тільки ти.</i>	<i>На всі вітри мені відповідай –</i>
<i>Вже ось і тітка, як остання гілка,</i>	<i>На Єнісей, на Віслу, на Дунай</i>
<i>Геть одчахнулась з нашого причілка</i>	<i>За бабу Танасину й за Килину</i>
<i>І листя скинула на молоду траву.</i>	<i>Відповідай, відповідай, калино, –</i>
<i>Калино, ти живи! Вві сні і наяву</i>	<i>Вони, твоїм корінням розігріті,</i>
<i>Приходжу я до тебе, прилітаю</i>	<i>Сидять на призьбі вже на тому</i>
<i>З-за Єнісею, Вісли, з-за Дунаю,</i>	<i>світі.</i>
<i>І рідною матусею зову,</i>	<i>Десь біля них там курять самосад</i>
<i>І падаю в пахучу мураву,</i>	<i>Мої дядьки, що не прийдуть назад,</i>
<i>І до колін солоних припадаю,</i>	<i>Що їх взяли негоди і бої</i>
<i>І в щасті непоганьбленім ридаю,</i>	<i>У лютій, у жорстокій крутії.</i>
<i>Бо корінь мій дитинний – тільки ти.</i>	<i>Пиши за них. Відповідай суцвіттям,</i>
<i>Все більше нікому писать мені листи.</i>	<i>Яке даєш весною їхнім дітям,</i>
<i>Листом відповідай. Листком</i>	<i>Щоб їхні внуки вже в коліні третім</i>
<i>багряноцвітим.</i>	<i>Вітали їх суцвіттям на портреті.</i>
<i>І пелюстковим шагом біловітим,</i>	<i>Калино, напиши мені про все,</i>
<i>І кетягом вогненного литва,</i>	<i>Як твої роси Рось мені несе</i>

<i>І як твоє коріння калинове</i>	<i>Куди мій кінь крилатий поспіша.</i>
<i>Наповнює моє пагілля нове –</i>	<i>Ти – совісте моя, моя душа.</i>
<i>Твою росу несе мені Дніпро,</i>	<i>Пиши мені, калино, будь здорова,</i>
<i>У кров твою вмочаю я перо,</i>	<i>Ніколи не продам тебе на дрова,</i>
<i>Пишу твоєю і своєю кров'ю,</i>	<i>За цілий світ, за всесвіт не продам.</i>
<i>Тож будь мені, калино, при здоров'ю,</i>	<i>Тож клетоти назустріч всім вітрам,</i>
<i>Калинолистом ти відповідай</i>	<i>Тож крила підіймай свої тугії</i>
<i>На Прип'ять, на Севан і на Алтай,</i>	<i>Безсмертним цвітом правди і надії!</i>

(І. Драч)

6. Поділіть текст на ССЦ, сформулюйте їх мікротеми і простежте особливості розгортання основної теми тексту. В перших двох абзацах охарактеризуйте використані автором мовні засоби міжфразового зв'язку (логіко-семантичні, граматичні).

У жодній енциклопедії світу не знайти нам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. В давні, в дозаводські часи було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи запорожцям. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб запастися списками. Отоді, може, котрийсь козак і зачепився тут за якусь молодицю, поклавши початок династії.

Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би, правильні. Роботяги. Металурги. Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні. З одного краю селища сага блищить, з другого – облуплений собор біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятриво домен, вулканиться червоно. Там народжується метал. Небо тремтить і глибишим стає щоразу, коли металургійний випліскує заграви, бурхаючи з крутого берега лавою розпечених шлаків.

Буре небо над містом, бурі дими.

Опівночі, коли промчить, прошурхоє велосипедами нічна зміна у бік заводів, і, зморена денними клопатами, Зачіплянка нарешті поринає в сон, і висне над нею з просторів неба місяць зеленорогий, собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачасної в бажанні розгадати дивні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекою музикою, гримить обвалом літургій, перелунює православними месами, піснеспівами, шепоче жагою спокут, він ще повен гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій... (О. Гончар. Собор).

7. Опишіть комунікативну організацію поданих уривків, проаналізувавши основні тема-ремагічні структури.

а) Село Троянівка гніздиться в долині. На північ від нього Бєєва гора, покрита лісом, на південь – заткана маревом рівнина, по якій в'ється полтавський шлях. Обабіч шляху то тут, то там мріють у степу хутори, маячать на далеких обрїях, як зелені острови по синьому морю (Г. Тютюнник. Вир).

б) Жовтень – найдраматичніша пора осені.

Він весь із нерозв'язаних протиріч, із величі й гротеску, з барвистих парадоксів. Місяць жовтень – це якийсь блискучий, неперевершений афоризм, тільки ж як-бо він майстерно зашифрований! Зашифрований і отими язичницькими павутинками бабиного літа, і закодованим споконвічним перельотом птахів на південь, у теплі краї, і апокаліптичним буйством барв зашифрований, і тривожним, безвихідним ревиськом лосів у пуцах, і миготливим падінням метеоритів, і нашим стійким, начебто безпричинним смутком... (Є. Гуцало. Концентричні кола осені).

в) Стіл стояв перед вікном і, сідаючи до столу, я завжди поглядав у шибки. В шибки, не затулені фіранкою, спершу було вставлено морок зоряної чи

беззорної ночі. Морок поступово танув, набрякаючи світлом невидимого досвіду, і в вікні проступали обриси покатої згірка перед хатою, кущі з настобурченим гіллям, а також стежечка в снігу і розсядистий старий клен. Стежечка спершу ледь бовваніла, і сніг був наче притрушений попелом, та поволеньки світлішав і чистішав сніг, той стежечка веселішала й виразнішала (Є. Гуцало. Клен).

8. Охарактеризуйте мовленнєву тканину наведеного уривка (лексичні і граматичні одиниці та їхні функції).

Отже, про глухе слово: Гапка – глухо, ми її не Гапка, а товариш Жучок. Це так, а то – глухо.

А от гаптувати – це яскраво, бо гаптувати: вишивати золотом або сріблом.

...А то буває гаптований захід, буває схід, це коли підводиться або лягає заграва.

Гаптований – запашне слово, як буває лан у вересні або трави в сіновалах – трави, коли йде з них дух біляплавневої осоки.

Гапка – це глухо. Ми її: товариш Жучок.

І личить.

...От вона:

Це туп: «кіт у чоботях»? Знаєте малюнки за дитинства: “кіт у чоботях”? Він дуже комічний. Але він теплий і близький, як неньчина рука з синьою жилкою, як прозорий вечір у червінцях осені.

“Кіт у чоботях” – це товариш Жучок. От.

А тепер я питаю:

– Відкіля вони вийшли – товариші Жучки? Скільки їх вийшло? Га?

А пройшли вони з краю в край нашу запашну червінькову революцію. Пройшли товариші Жучки, “кіт у чоботях”.

...Ах, я знаю: це Жовтнева тайна. Відкіля вони вийшли – це Жовтнева тайна.

...Сьогодні в степах кінноти не чути, не бачу й “кота в чоботях”.

Відкіля прийшов, туди й зник.

...Зникли, розійшлись по шляхах, по кварталах, по глухих дорогах республіки.

“Кіт у чоботях” – це муралі революції.

*І сьогодні, коли голубине небо, коли вітер стиха лоскоче мою скроню, в моїй душі васильковий сум (М. Хвильовий. **Кіт у чоботях**).*

9. Простежте особливості прояву екстралінгвістичних компонентів у мовній тканині тексту.

Мені хочеться говорити не на тему, і я говорю. Я хочу написати агітаційного листка. Історична справка: великій соціалістичній революції завжди бракувало на талановитих поетів-агітаторів, а халтурили всі, за гонорар. Як мені тяжко писати про халтуру, я дивлюсь у майбутнє, я звертаюсь до нащадків: заплуйте темну тінь моїх сучасників від халтури.

Це – риторика утилітарного походження. Ну і що ж. З Карком спільного – нічого, а з новелою – багато, з життям – теж багато.

Так от, революція творить новий побут, і треба писати революційний побут. Є ще пролетарська поезія, в українській літературі вона утворює добу, а може, епоху...

У мене, як на сеансі на користь голодних. В антрактах – “на користь”. Між іншим – читайте оповідання на тему “голод” – це корисно.

...Про вічність твору: де тенденція – межа її, де рафінована художність. Я хочу, щоб твір мій був вічний і величний... Пролетарська поезія – не метелик... Яка загальна композиція моєї новели?.. Важко торувати... твердий ґрунт, реп’яхи... коли я вийду з літератури минулого?

*Відчуваєте змагання мого класу! Мій клас – пролетаріат – по крові в бур’янах і на шляхах боротьби за волю, рівність і братерство (М. Хвильовий. **Редактор Карк**).*

3 серія завдань

Творчі письмові завдання для домашньої роботи

а. Уявіть собі, що ви нещодавно повернулись з екскурсії по Києву. 1. Ви хочете розповісти про це своїй подрузі, яка живе в іншому місті. 2. Вас попросили написати про свої враження від екскурсії у студентській газеті. Напишіть два тексти. Обґрунтуйте вибрані вами жанри.

б. Уявіть ситуацію: 1) ви отримали листа, в якому ваша подруга просить вас порекомендувати їй книгу для написання реферату, 2) редакція наукового журналу просить вас проаналізувати нещодавно видану наукову монографію і рекомендувати її читачам (вибір теми реферату і книги довільний). Напишіть два тексти, обґрунтуйте вибрані вами жанри.

4 серія завдань

Письмова контрольна робота № 2

1. Проаналізуйте новелу Гр. Тютюнника “Три зозулі з поклоном” за запропонованою схемою.

Схема лінгвістичного аналізу тексту

1. Визначте приналежність тексту до функціонального стилю.
2. Визначте тему та ідею твору.
3. Встановіть жанр тексту.
4. Визначте спосіб вираження змісту (проза чи поезія).
5. Встановіть логічний спосіб подачі інформації (розповідь, роздум, опис).
6. Вкажіть на характер побудови тексту (мова монологічна чи діалогічна).
7. Лінгвістичний аналіз: а) лексичний, б) фонетико-орфоепічний, в) морфемно-словотвірний, г) частиномовний, д) синтаксичний.
8. Визначте мовну домінанту тексту.
9. Виділіть авторські мовні засоби, які створюють індивідуальні особливості саме цього твору.
10. Зробіть висновок про те, які лінгвістичні засоби є найдоцільнішими, які несуть основне смислове і виразове навантаження, сприяють точній і дійовій передачі теми та ідеї твору.

2. Спираючись на проведений лінгвістичний аналіз новели, дайте відповіді на такі запитання:

а. Охарактеризуйте екстралінгвістичні параметри художнього тексту, використовуючи коментар і відображаючи особистість автора, час і місце написання твору, факти біографії, умови написання. Знайдіть у творі лексику, яка б відображала соціальний, етнографічний, психологічний контекст написання твору.

“Три зозулі з поклоном” – автобіографічний твір (у 1937 році у п’ятирічного Григора заарештували батька, репресували, де він і загинув). Написано у 70-х роках. Автор згадує: “У будинку творчості сліпенький бандурист співав пісню, і в тій пісні були слова: “Три зозулі з поклоном”. Навіть не дослухав до кінця виступу. Пішов у кімнату й почав писати перші рядки новели”. Гр. Тютюнник довго не міг опублікувати твір. І лише в 1977 році його надрукували в журналі “Ранок”, однак з поправкою: “Сибір неісходиму” замінили “цей світ неісходимий”.

б. З’ясуйте місце поданих слів в організації концептуального простору тексту, побудуйте наявні між ними асоціативні зв’язки. Які види зовнішнього контексту допомагають визначити прихований зміст поданих слів?

Зозуля, любов, очі, горе, душа нещасна.

в. Які синтаксичні конструкції сприяють виокремленню ознак усного розмовного мовлення і виражають зв’язок тексту з дійсністю?

г. Які комунікативні стратегії використовує автор для досягнення комунікативного наміру? Проаналізуйте їх.

д. Простежте взаємозв’язок між комунікативною метою автора і вибраним жанром, способом подачі інформації (розповідь, опис, роздум) і характером побудови тексту (мова монологічна, діалогічна). Опишіть цю взаємодію, залучивши знання зовнішнього контексту.

Додаток Г

Комплекс вправ з формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів

Типи вправ	Функції вправ	Види завдань	Характеристика вправ	
			за рівнем комунікативності	за типом діяльності
Інформаційно-рецептивні вправи	засвоєння, осмислення і систематизація знань теоретичного матеріалу з основ дискурсології	порівняння, уточнення, розв'язання проблемних завдань, формулювання висновків тощо	некомунікативні	рецептивна репродуктивна
Аналітичні вправи	осмислення зв'язків і відношень у дискурсивних явищах, відпрацювання і закріплення окремих операцій дискурсивної діяльності	-виділення і характеристика дискурсивних явищ (далі - ДЯ); - класифікування ДЯ; - порівняння і зіставлення різних аспектів ДЯ; - ДАГ	умовно-комунікативні	репродуктивна
Реконструктивні вправи	засвоєння дискурсивних явищ у різних екстралінгвістичних контекстах; конкретизація типологічних форм дискурсу на основі комбінування раніше набутих знань і вмінь	-перебудова дискурсу; -редагування дискурсу; -розширення дискурсу	умовно-комунікативні	реконструктивна
Конструктивні вправи	активізація дискурсивної діяльності, формування вмінь вдало розв'язувати комунікативні завдання	- креативно-конструктивні; -креативно-дослідницькі	комунікативні	продуктивна

Додаток Д

Схема повного дискурсивного аналізу тексту

I. Аналіз дискурсу на макрорівні:

1. Визначити тип, жанр і формат дискурсу.
2. Аналіз екстралінгвістичного контексту дискурсу:
 - часово-просторові характеристики (час, місце, умови написання);
 - соціальний контекст;
 - соціокультурний контекст;
 - етнографічний контекст;
 - психологічний контекст.

Актуалізація їх на лексичному і граматичному рівнях.

3. Аналіз прагматичного контексту дискурсу.
 - а. Визначити комунікативну мету автора й основні функції тексту.
 - б. Охарактеризувати авторські стратегії і мовні засоби їх вираження.
 - в. Охарактеризувати мовні засоби локально-часової актуалізації зображуваної дійсності і референцію імені, які входять у дискурс.
4. Семантико-когнітивний аналіз дискурсу.
 - а. Визначити набір ключових слів тексту.
 - б. Визначити базовий концепт.
 - в. Описати концептосферу базового концепту.
 - г. Простежити, який вид контексту утворює концептуальний простір тексту.
 - д. Проаналізувати експліцитно та імпліцитно виражені особистісні смисли в дискурсі.
5. Аналіз структури дискурсу.
 - а. Виділити глобальну ситуацію і сформулювати макротему дискурсу.
 - б. Виділити макроситуації і відповідні їм макропропозиції.
 - в. Описати прагматичне і структурно-сміслове членування тексту.
 - г. Охарактеризувати особливості смислової зв'язності дискурсу.
 - д. Визначити основні засоби міжфразового зв'язку (когезії).

Висновок: визначити домінуючі особливості екстралінгвістичного контексту і його вплив на структуру, семантико-прагматичну і граматичну організацію дискурсу.

II. *Аналіз дискурсу на мікрорівні (аналіз окремих мікроситуацій):*

1. Охарактеризувати основні типи речень, їх тема-рематичну організацію, виділити рематичну домінанту.
2. Проаналізувати мовні засоби актуалізації смислу на лексичному і граматичному рівнях.
3. Виділити мовні засоби, які характеризують вибраний автором тип дискурсу.

Висновок: визначити мовну домінанту тексту, зіставити з екстралінгвістичним контекстом і комунікативною метою автора.

Додаток Е

Зразки інструктивно-методичних матеріалів

<p>Тема 1: Загальна характеристика дискурсу</p>
<p>Мета модуля: засвоїти ключові поняття дискурсу, з'ясувати спільні і відмінні риси дискурсу і тексту, ознайомитись з модусами дискурсу, усвідомити головні засади структурної організації дискурсу і типології дискурсів; навчитись аналізувати структуру дискурсу і виділяти лінгвістичні та екстралінгвістичні компоненти дискурсу.</p>
<p>План роботи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття дискурсу <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Дискурсологія як міждисциплінарна галузь (історія питання). 1.2. Різні підходи до визначення дискурсу. 1.3. Дискурс і текст. Спільні і відмінні риси. 1.4. Модуси дискурсу: усний і писемний. 2. Структура дискурсу <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Дискурс як компонент комунікативного акту. Структура комунікативного акту В.В. Красних: екстралінгвістичний, семантичний, когнітивний і власне лінгвістичний компоненти. 2.2. Соціальне і когнітивне у структурі дискурсу. 2.3. Локальна і глобальна структура дискурсу. 2.4. Тема дискурсу як макроструктура. Макропропозиції. 3. Типологія дискурсів. <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Поняття “тип дискурсу”. 3.2. Типологія дискурсів: проблема класифікації. 3.3. Жанри і типи дискурсів.
<p>Основні поняття: дискурс, текст, екстралінгвістичний, когнітивний, семантичний, лінгвістичний компоненти дискурсу, локальна і глобальна структура дискурсу, макроструктура, макропропозиція, жанр і тип дискурсу.</p>
<p>Завдання для самостійної роботи: 1. Дослідити співвідношення понять дискурс і текст, дискурс і мовлення. 2. Підготувати конспект з теми “Текст як об’єкт лінгвістичного дослідження: визначення, ознаки, структура”.</p>
<p>Основна література:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Арутюнова Н.Д. Дискурс// Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 136 – 137. 2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 344с. 3. Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – 312с. 4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390с. 5. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М., 2003. – 375с. 6. Кусько К.Я. Дискурс іноземної комунікації: концептуальні питання теорії і практики// Дискурс іноземної комунікації. – Львів, 2001. – С. 25 – 49. 7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – 280с. 8. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2004. – 336с. 9. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002. – 392с.

Тематичний залік

1 рівень

- 1) Допишіть визначення: дискурс – це...
 - а) група висловлювань, пов'язаних між собою за змістом;
 - б) зв'язний текст у сукупності з культурними і психологічними факторами його творення;
 - в) складне комунікативне явище, яке, крім власне лінгвістичних, містить й екстралінгвістичні компоненти.
- 2) Допишіть визначення: текст – це...
 - а) група речень, об'єднаних щільним логічним зв'язком;
 - б) усний чи писемний мовленнєвий масив, який характеризується тематичною єдністю;
 - в) усний чи писемний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлювань, об'єднаних за змістом і граматично.
- 3) Яке з поданих висловлювань є правильним?
 - а) текст – одиниця дискурсу;
 - б) дискурс – те саме, що й текст;
 - в) текст загальне поняття по відношенню до дискурсу.
- 4) Які з наведених рис відрізняють дискурс від тексту?
 - а) динамічність;
 - б) зв'язність, цілісність, завершеність;
 - в) екстралінгвістичні властивості акту спілкування і ситуації;
 - г) приналежність до певного типу.
- 5) Які з наведених рис є спільними для дискурсу і тексту?
 - а) усна і писемна форми;
 - б) зв'язність, цілісність;
 - в) статичність;
 - г) приналежність до певного типу.
- 6) Розкрийте зміст поняття “екстралінгвістичний” з позицій дискурсивної лінгвістики:

- а) умови, в яких функціонує слово;
 - б) реальний;
 - в) ситуація і умови спілкування.
- 7) Дискурс як компонент комунікативного акту містить такі складові:
- а) конситуацію, мовлення;
 - б) конситуацію, мовлення, контекст, пресупозиції;
 - в) мовлення, контекст, пресупозиції.
- 8) Які з наведених нижче типів дискурсів об'єднані за спільним критерієм?
- а) інституційний, газетний, гумористичний, рекламний;
 - б) педагогічний, юридичний, політичний, науковий;
 - в) діалогічний, публіцистичний, художній, радянський.
- 9) Тема дискурсу виражається у вигляді:
- а) макроструктури і макропропозицій;
 - б) групи підмета;
 - в) пропозиції.
- 10) Яке з висловлювань найточніше виражає сутність дискурсу?
- а) дискурс – головний модус виникнення когнітивних моделей;
 - б) дискурс – головний модус реалізації когнітивних моделей;
 - в) дискурс – джерело і головний модус буття когнітивних моделей.

2 рівень

1) Прослухайте спортивні новини по телебаченню і ознайомтесь зі спортивними новинами, звернувшись до газетних рубрик. Охарактеризуйте особливості усного і писемного дискурсів, проілюструвавши відповідь власними прикладами.

2) Доведіть або спростуйте тезу О.О. Пушкіна, що “дискурс – це результат когнітивної діяльності конкретної особистості”.

3) На підставі чого можна стверджувати, що дискурс – це соціолінгвальне явище?

4) У чому полягає проблема типології дискурсів? Як співвідносяться між собою поняття “тип дискурсу”, “формат дискурсу”, “жанр мовлення”

Тема 2: Граматика дискурсу

Мета модуля: ознайомитись з наявними класифікаціями категорій дискурсу, детально розглянути категорії членування і зв'язності тексту, засоби міжфразового зв'язку; сформулювати вміння виділяти і характеризувати основні засоби міжфразового зв'язку, аналізувати структуру дискурсу, спираючись на основні текстово-дискурсивні категорії (цілісності, зв'язності, дискретності та інші).

План роботи:

1. Класифікація категорій дискурсу В.І. Карасика.
2. Класифікація текстово-дискурсивних категорій О.О. Селіванової.
3. Членування тексту.
4. Категорія зв'язності тексту:
 - 4.1. Формально-граматична зв'язність – когезія;
 - 4.2. Смилова зв'язність – когерентність;
 - 4.3. Основні засоби міжфразового зв'язку.

Основні поняття: текстово-дискурсивні категорії, цілісність, членування, зв'язність, когезія, когерентність, континуум.

Основна література:	Додаткова література:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. – М., 2005. – 496с. 2. Валгина Н.С. Теория текста. – М., 2003. – 280с. 3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований. – М., 1981. – 140с. 4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390с. 5. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2004. – 336с. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кривий А. Теорія дискурсу// Дискурс іноземної комунікації. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 152 – 155. 2. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – 280с. 3. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. – К., 1986. – 168с. 4. Москальская О.И. Грамматика текста. – М., 1981. – 183с. 5. Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М., 1983. – 216с. 6. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – М., 2002. – 368с. 7. Рибачок С. Когезія і когерентність// Дискурс іноземної комунікації. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 193 – 196. 8. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. – М., 2004. – 320с.

Тема практичного заняття № 1: Дискурс як структура і як процес: головні ознаки і категорії.

Завдання для самостійної роботи: Розмежувати “сфери впливу” когезії і когерентності у сучасній лінгвістиці.

Тематичний залік**1 рівень**

- 1) До формально-структурних категорій дискурсу В.І. Карасик відносить:
 - а) зв'язність, членування, композиційна оформленість;
 - б) зв'язність, цілісність, завершеність;
 - в) зв'язність, членування.
- 2) О.О. Селіванова визначає категорію зв'язності як:
 - а) текстово-дискурсивну категорію, яка відображає взаємозв'язок усіх модулів суперсистеми дискурсу;
 - б) текстово-дискурсивну категорію, яка відображає розподіленість модулів дискурсу ;
 - в) текстово-дискурсивну категорію, яка відображає цілісність дискурсу.
- 3) Когезія – це
 - а) смислова зв'язність тексту;
 - б) формально-граматична зв'язність тексту;
 - в) семантична зв'язність тексту.
- 4) Когерентність – це
 - а) діяльнісна зв'язність тексту;
 - б) смислова і діяльнісна зв'язність тексту;
 - в) структурна зв'язність тексту.
- 5) До логіко-семантичного зв'язку належать
 - а) засоби повторної номінації;
 - б) сполучники;
 - в) синтаксичний паралелізм.
- 6) До граматичних засобів міжфразового зв'язку належать
 - а) сполучники, частки;
 - б) часово-видові форми дієслів;
 - в) синтаксичні конструкції;
 - г) тематичний повтор.
- 7) Абзац виступає як засіб членування тексту на

- а) структурно-смісловій основі;
 - б) композиційно-стилістичній основі;
 - в) ситуативній основі.
- 8) Складне синтаксичне ціле – це
- а) група речень, які характеризуються власним внутрішнім композиційним упорядкуванням;
 - б) група завершених речень;
 - в) група речень, які об'єднані тісним логічним і синтаксичним зв'язком та становлять більш повний порівняно з реченням розвиток думки.
- 9) Текстово-дискурсивна категорія континууму відрізняється від поняття “хронотоп тексту” тим, що
- а) вказує на час і простір у тексті;
 - б) відображає просторово-часову взаємодію режимів породження і сприймання тексту;
 - в) відображає послідовність подій, які розгортаються в тексті.
- 10) Дискретність як текстово-дискурсивна категорія на відміну від текстової категорії членування виражає:
- а) подільність модулів дискурсу і фаз породження і сприймання тексту;
 - б) структурне членування тексту;
 - в) синтагматичну подільність тексту.

2 рівень

Підберіть невеличкий художній твір або уривок з твору і проаналізуйте його за схемою. Зробіть висновок про особливості членування твору і провідні засоби зв'язності. Як вони пов'язані з розгортанням теми твору і задумом автора?

1. Виділіть глобальну ситуацію і сформулюйте тему дискурсу.
2. Виділіть макроситуації, відповідні їм макропропозиції, а також ключові слова.
3. Охарактеризуйте особливості смислової зв'язності дискурсу (когерентності).
4. Опишіть і зіставте прагматичне і структурно-сміслові членування тексту.
5. Визначте основні засоби міжфразового зв'язку (когезії).

Тема 3: Прагматика дискурсу

Мета модуля: засвоїти поняття “комунікативні інтенції”, “комунікативна мета”, “установка дискурсу/ автора”, “комунікативні стратегії і тактики”, “контекст дискурсу”, “текстова референція”; ознайомитись з типами стратегій і тактик у писемному дискурсі, видами контекстів; навчитись аналізувати прагматичний контекст дискурсу; встановлювати зв'язки між лінгвістичними та екстралінгвістичними компонентами дискурсу.

План роботи:

1. Прагматичний аспект вивчення дискурсу.
 - 1.1. Комунікативні інтенції у дискурсі;
 - 1.2. Прагматична установка дискурсу/ автора;
 - 1.3. Стратегії і тактики побудови писемного дискурсу.
2. Роль контексту в інтерпретації дискурсу.
 - 2.1. Види контекстів;
 - 2.2. Контекст ситуації;
 - 2.3. Актуалізація контексту на мовному рівні (лексичному, граматичному).
3. Текстова референція.

Основні поняття: прагматика, комунікативні інтенції (комунікативний намір), комунікативна мета, установка дискурсу/ автора, комунікативні стратегії і тактики, ситуативний контекст, соціальний контекст, культурний контекст, етнографічний контекст, психологічний контекст, текстова референція, адресант, адресат, антропоцентричність, інтерактивність.

Основна література:

- 1.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 344с.
- 2.Валгина Н.С. Теория текста. – М., 2003. – 280с.
- 3.Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация/ Под ред. В.И. Герасимова; Вступ. сл. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова. – М., 1989. – 312с.
- 4.Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М., 2003. – 284с.
- 5.Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – 280с.
- 6.Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – М., 2002. – 368с.
- 7.Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2004. – 336с.
- 8.Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002. – 392с.

Додаткова література:

- 1.Зернецкий П.В. Лингвистические аспекты теории речевой деятельности// Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988. – С. 36 – 41с.
- 2.Зернецкий П.В. Динамические аспекты семантики и прагматики дискурса// Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 75 – 81.
- 3.Пушкин А.А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности// Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 45 – 53.
- 4.Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. – М., 2004. – 320с.

Завдання для самостійної роботи: Проаналізувати історію розвитку лінгвістичної прагматики.

Тематичний залік

1 рівень

- 1) Прагматика дискурсу охоплює питання, пов'язані з
 - а) адресатом і адресантом мовлення, їх взаємодією і ситуацією спілкування;
 - б) визначенням істинності повідомлюваного;
 - в) фізичним і психологічним станом адресата.
- 2) Поняття “комунікативна інтенція” іншими словами означає
 - а) комунікативна мета;
 - б) комунікативний намір адресанта;
 - в) мовленнєва інтеракція.
- 3) Прагматична установка автора визначає
 - а) задум дискурсу, його тип, формат;
 - б) комунікативний намір автора;
 - в) умови спілкування.
- 4) Комунікативна стратегія – це
 - а) спосіб поведінки людини;
 - б) правила і комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети;
 - в) правила, скеровані на підтримку спілкування.
- 5) Контекст в аспекті теорії дискурсу розглядається як
 - а) лінгвістичне оточення мовної одиниці;
 - б) умови, в яких здійснюється конкретне спілкування;
 - в) особливості вживання певної одиниці поряд з іншими мовними одиницями.
- 6) У якому рядку подано повний перелік складових ситуативного контексту?
 - а) комуніканти;
 - б) учасники, час, місце і умови спілкування;
 - в) умови спілкування.

7) У якому рядку подано повний перелік видів зовнішнього контексту дискурсу?

а) ситуативний контекст;

б) соціальний, психологічний, прагматичний;

в) ситуативний, соціальний, соціокультурний, етнографічний, психологічний.

8) Текстова референція – це

а) континуум дискурсу;

б) тлумачення окремих іменних груп у дискурсі;

в) співвіднесеність мовних елементів з об'єктами дійсності і ситуацією.

9) З'єднайте слова правої колонки із синонімічними в лівій колонці

адресат	отримувач
	мовець
	слухач
	інтерпретатор
адресант	автор
	відправник

10) Узагальнений процес комунікативного акту можна зобразити таким чином:

а) комунікативна установка → комунікативна інтенція → комунікативна стратегія → комунікативна тактика;

б) комунікативна установка → комунікативна інтенція → комунікативна тактика → комунікативна стратегія;

в) комунікативна інтенція → комунікативна установка → комунікативна стратегія → комунікативна тактика.

2 рівень

1. Складіть схему аналізу зовнішнього і внутрішнього контексту дискурсу. Які компоненти слід обов'язково враховувати під час аналізу?

2. На якому мовному рівні найчастіше проявляються особливості ситуативного контексту творення дискурсу? Чому? Доберіть 2-3 тексти і проілюструйте свою відповідь.

3. Доведіть, що категорії антропоцентричності та інтерактивності пов'язані з екстралінгвістичним контекстом дискурсу.

4. На прикладі аналізу самостійно дібраного дискурсу доведіть тезу І.Б. Руберт, що “лінгвістичний компонент дискурсу (текст), який містить макротекстову композицію і мікротексти будується залежно від специфіки взаємодії прагматичного і когнітивного фреймів у кожному типі дискурсу”(Руберт И. Б. Текст и дискурс: к определению понятий// Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: Сб. науч. ст. – СПб., 2001. – С. 36).

5. Обґрунтуйте висловлювання О. А. Земської з позицій дискурсивної лінгвістики: “Мова сучасних газет може слугувати дзеркалом сучасного життя. Вона відображає добре і погане, що властиве нашій дійсності” (Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. – М., 2004. – С. 533). На прикладі декількох газетних статей покажіть важливість урахування екстралінгвістичного контексту для розуміння мовних засобів вираження авторського задуму.

Тема 4. Дискурсивні фактори мовних явищ
--

Мета модуля: розглянути питання семантики дискурсу, ознайомитись з основними видами інформації тексту; дослідити проблему актуалізації смислу в дискурсі; сформувати вміння проводити семантико-когнітивний аналіз, а також аналіз комунікативної будови тексту;

виділяти мовну домінанту тексту.

План роботи:

1. Семантика дискурсу.

1.1. Види інформації тексту:

- зістовно-фактуальна/ змістовно-концептуальна;
- експліцитна/ імпліцитна.

1.2. Актуалізація смислу в дискурсі: пропозиція, референція, інференція, експлікатура, імплікатура, пресупозиція.

1.3. Прецедентний текст.

2. Комунікативна організація тексту.

2.1. Комунікативна будова тексту: тема і рема. Порядок слів.

2.2. Рематична домінанта тексту (за Г.О. Золотовою).

3. Актуалізація мовних засобів на рівні тексту. Мовна домінанта тексту.

Основні поняття: зістовно-фактуальна і змістовно-концептуальна інформація, експліцитна та імпліцитна інформація, пропозиція, референція, інференція, експлікатура, імплікатура, пресупозиція; тема, рема, рематична домінанта, прецедентні тексти, мовна домінанта.

Основна література	Додаткова література
<p>1.Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. – М., 2005. – 326с.</p> <p>2.Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. – М., 2005. – 496с.</p> <p>3.Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К., 2004. – 344с.</p> <p>4.Валгина Н.С. Теория текста.–М., 2003.– 280с.</p> <p>5.Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований. – М., 1981. – 140с.</p> <p>6.Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 2003. – 368с.</p> <p>7.Кронгауз М.А. Семантика. – М., 2001. – 399с.</p> <p>8.Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – 280с.</p> <p>9.Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – М., 2002. – 368с.</p> <p>10.Попов Ю.В., Трегубович Т.П. Текст: структура и семантика. – Минск, 1984. – 189с.</p>	<p>1.Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике// Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 32. – Вып. 1. – 1973. – С. 84 – 89.</p> <p>2.Лузина Л.Г. Виды информации в дискурсе// Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: Сб. обзоров/ РАН ИНИОН. – М., 2000. – С. 137 - 151.</p> <p>3.Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс. – М., 2004. – 224с.</p> <p>4.Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002. – 392с.</p> <p>5.Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М., 2003. – 375с.</p>

Тема практичного заняття № 2: Семантико-прагматична організація дискурсу

Завдання для самостійної роботи: Охарактеризувати роль мовних засобів в актуалізації змісту тексту. Простежити роль дискурсивних факторів на всіх мовних рівнях. Визначити і проілюструвати феномен “прецедентний текст” та його місце в теорії дискурсу.

Тематичний залік

1 рівень

1) Семантика дискурсу вивчає

- а) репрезентацію особистісно обумовлених смислів у соціальному контексті;
- б) значення мовних одиниць;
- в) смисл якого-небудь мовного знака.
- 2) За планом вираження виділяють такі типи інформації:
- а) експліцитну;
- б) концептуальну;
- в) фактуальну;
- г) імпліцитну.
- 3) Змістовно-фактуальна інформація містить повідомлення
- а) естетико-художнього характеру;
- б) про події і процеси, зображені у творі;
- в) про індивідуально-авторський спосіб сприймання навколишнього світу.
- 4) Змістовно-концептуальна інформація виражається:
- а) переліком головних подій у творі;
- б) сукупністю денотативних значень слів;
- в) парадигмою концептів у творі.
- 5) Поняття “експліцитний” означає
- а) вивідний смисл;
- б) прихований смисл;
- в) явно виражений смисл.
- 6) Пресупозиція – це
- а) спільний фонд знань комунікантів, який актуалізується у процесі комунікації;
- б) віднесеність змісту повідомлення до явищ дійсності;
- в) повідомлення про речі, події у дискурсі.
- 7) До імпліцитних смислів у дискурсі належать
- а) пресупозиція;
- б) експлікатура;
- в) імплікатура.

8) Прецедентні тексти відрізняються такими властивостями:

а) добре відомі всім представникам лінгво-культурної спільноти;

б) до них постійно звертаються в національному дискурсі;

в) виступають одиницями мови;

г) до них відносять твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, анекдотів тощо.

9) Операція розподілу смислових елементів у тексті між категоріями теми і реми називається

а) предикацією;

б) актуальним членуванням висловлювання;

в) граматиалізацією.

10) Внутрішній процес лінійного конструювання тексту (дискурсу) складається з таких операцій:

а) теморематизація → предикація → семантизація → референція;

б) референція → семантизація → предикація → темарематизація;

в) предикація → темарематизація → семантизація → референція.

2 рівень

1. За поданою схемою виконати аналіз самостійно дібраного дискурсу (тексту) на мікрорівні:

➤ Охарактеризувати основні типи речень, їх тема-рематичну організацію, виділити рематичну домінанту.

➤ Проаналізувати мовні засоби актуалізації смислу на лексичному і граматичному рівнях.

➤ Визначити типи інформацій за планом вираження.

➤ Чи звертається автор до прецедентних текстів? З якою метою?

➤ Описати пресупозиції, пов'язані зі змістом твору.

➤ Зробити висновок про особливості впливу екстралінгвістичного контексту на мовну організацію уривка (вибір лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій).

2. Аргументуйте на прикладах висловлювання О. А. Земської: “Найхарактерніша риса сучасного дискурсу взагалі – чи це мова художньої літератури, офіційний виступ по телебаченню або радіо, реклама, невимушене усне мовлення, газета – широке і навіть дуже широке використання різного роду цитат і кліше”. Оскільки: “цитати, інкрустації різного роду загострюють діалогічність дискурсу”, “присутність “чужого слова” надає різної експресивності сучасному дискурсу, створює двоплановість або багатоплановість сприйняття, підсилює оцінність (частіше негативну – виражає іронію, жарти, сарказм та ін.), запрошує адресата до активного сприймання мовлення, взаємодію з автором” (Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. – М., 2004. – С. 531, 533).

3. Ознайомтесь з природою і складовими мовного процесу (семантизація, референція, імплікація, предикація, темарематизація) за книгою Попова Ю. В. і Трегубович Т. П. (Текст: структура и семантика. – Минск: Высшая школа, 1984. – С. 60 – 100). Як би ви пояснили перераховані психолінгвістичні процеси на прикладі побудови конкретного дискурсу?

Змістовий модуль II. Основи дискурсивного аналізу художнього тексту

Мета модуля: засвоїти поняття текстової комунікації і художньо-літературного типу дискурсу, ознайомившись з його ознаками і структурою, особливостями побудови і сприймання, розглянути основні методи і підходи вивчення дискурсу; сформувати вміння виділяти екстралінгвістичні і лінгвістичні компоненти художньо-літературного дискурсу, визначати вплив екстралінгвістичних факторів на вибір автором мовностилістичних засобів вираження основного задуму твору; проводити частковий і повний дискурсивний аналіз художнього тексту.

План роботи:

1. Художньо-літературний дискурс.
 - 1.1. Поняття текстової комунікації.
 - 1.2. Особливості побудови і сприймання художньо-літературного дискурсу.
 - 1.3. Художньо-літературний дискурс: структура й ознаки, словесно-художній образ.
2. Експериментальне дослідження дискурсу
 - 2.1. Основні підходи і методи вивчення дискурсу.
 - 2.2. Поняття дискурсивного аналізу. Принципи і прийоми дискурсивного аналізу.
 - 2.3. Поняття про лінгвістичний аналіз тексту.

Основні поняття: текстова комунікація, художньо-літературний дискурс, дискурсивний аналіз, лінгвістичний аналіз тексту.

Основна література	Додаткова література
<p>1.Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. – М., 2005. – 496с.</p> <p>2.Белянин В.П. Психолінгвістическіе аспекты художественного текста. – М.,1988.– 120с.</p> <p>3.Валгина Н.С. Теория текста. – М., 2003. – 280с.</p> <p>4.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390с.</p> <p>5.Лузина Л.Г. Художественный текст в коммуникативном аспекте// Проблемы типологии текста. – М. 1984. – С. 108 – 123.</p> <p>6.Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М., 2003. – 280с.</p> <p>8.Радзівєвська Т.В. Деякі проблеми текстової комунікації: до постановки питання// Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 14 – 20.</p> <p>9.Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2004. – 336с.</p> <p>10.Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К., 2002. – 392с.</p>	<p>1.Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К., 1984. – 120с.</p> <p>2.Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль, 2005. – 416с.</p> <p>3. Маслова В.А. Филологический анализ художественного текста. – Минск, 2000. – 172с.</p> <p>4.Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. – М., 1988. – 304с.</p> <p>5.Пасік Н.М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Ніжин, 2003. – 206с.</p> <p>6. Плеханова Т.Ф. Дискурсивно-диалогическая концепция художественного текста: Автореф. дис.доктора филол. наук. – Минск, 2005.– 31с.</p> <p>7.Студнева А.И. Лингвистический анализ художественного текста. – Волгоград, 1983. – 88с.</p> <p>8.Шанский Н.М. Лингвистический анализ художественного текста. – Л., 1984. – 270с.</p>

Тема практичного заняття № 3: Дискурсивний аналіз художнього тексту.

Завдання для самостійної роботи: З'ясувати особливості і техніку лінгвістичного аналізу тексту

Тематичний залік

1 рівень

- 1) Комунікація – це...
 - а) спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації;
 - б) сукупність зв'язків і взаємодій суб'єктів, за яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, результатами діяльності;
 - в) конкретний акт говоріння в усній або письмовій формі.
- 2) Текстову комунікацію розглядають як
 - а) безпосередній комунікативний процес;
 - б) комунікацію, засобом якої є писемний текст;
 - в) спілкування з аудиторією за допомогою спеціальних засобів.
- 3) Художній твір розглядають як дискурс, оскільки він
 - а) відображає відношення між дійсністю і текстом;
 - б) становить динамічний процес взаємодії автора і читача у просторі і часі;
 - в) функціонує в культурному контексті.
- 4) Глобальний контекст художньо-літературного дискурсу як писемного типу дискурсу характеризується
 - а) дискретністю;
 - б) невизначеністю;
 - в) актуалізацією “тут і зараз”.
- 5) Перерахуйте відомі вам методи дослідження дискурсу.
- 6) Дискурсивний аналіз спрямований на дослідження
 - а) лексико-синтаксичної структури тексту;
 - б) взаємозв'язку мовного коду у спілкуванні із зовнішнім контекстом;
 - в) ролі мовних одиниць в організації тексту.
- 7) Предметом дискурсивного аналізу тексту є
 - а) виділення і характеристика мовних одиниць різних рівнів у тексті і дискурсі;

- б) характеристика соціального контексту творення дискурсу;
 - в) виділення і характеристика інтра- та екстралінгвістичних факторів, які впливають на організацію дискурсу.
- 8) Дискурсивний аналіз тексту починається з
- а) аналізу екстралінгвістичного аспекту дискурсу;
 - б) аналізу лінгвістичного аспекту дискурсу;
 - в) аналізу взаємодії між лінгвістичним та екстралінгвістичним компонентами дискурсу.
- 9) Конверсаційний аналіз спрямований на дослідження
- а) усного дискурсу;
 - б) писемного дискурсу;
 - в) усного і писемного дискурсу.
- 10) Лінгвістичний аналіз тексту спрямований на:
- а) вивчення образних засобів у тексті;
 - б) вивчення мовного матеріалу, який формує образну структуру художнього твору.
 - в) вивчення літературного твору як факту історії, дослідження світогляду письменника, системи його цінностей.

2 рівень

Виконати повний дискурсивний аналіз художнього твору (за вибором).

Змістовий модуль III. Мовностилістична характеристика типологічних форм дискурсу.

Мета модуля: практично засвоїти особливості мовностилістичної характеристики різних типів дискурсів; сформулювати вміння будувати цілісні дискурси, враховуючи комунікативну мету і параметри комунікативної ситуації, розрізняти і вживати ключові маркери різних типів дискурсів, ознайомити з основами дискурсивного аналізу тексту.

Основні поняття: науковий дискурс, публіцистичний (газетний) дискурс, діловий дискурс, побутовий дискурс, художній дискурс.

Тема практичного заняття № 4: Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості різножанрового дискурсу.

Тема практичного заняття № 5: Особливості будови різних типів дискурсів.

Тема семінарського заняття: Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика

Основна література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 344с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390с.
3. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. – К., 1999. – 308с.

Схема дискурсивного аналізу тексту

I. *Аналіз дискурсу на макрорівні:*

1. Визначити тип, жанр і формат дискурсу.

2. Аналіз екстралінгвістичного контексту дискурсу:

часово-просторові характеристики (час, місце, умови написання); соціальний контекст; соціокультурний контекст; етнографічний контекст; психологічний контекст.

Актуалізація їх на лексичному і граматичному рівнях.

3. Аналіз прагматичного контексту дискурсу.

а. Визначити комунікативну мету автора й основні функції тексту.

б. Охарактеризувати авторські стратегії і мовні засоби їх вираження.

в. Охарактеризувати мовні засоби локально-часової актуалізації зображуваної дійсності і референцію імені, які входять у дискурс.

4. Семантико-когнітивний аналіз дискурсу.

а. Визначити набір ключових слів тексту.

б. Визначити базовий концепт.

в. Описати концептосферу базового концепту.

г. Простежити, який вид контексту утворює концептуальний простір тексту.

д. Проаналізувати експліцитно та імпліцитно виражені особистісні смисли в дискурсі.

5. Аналіз структури дискурсу.

а. Виділити глобальну ситуацію і сформулювати макротему дискурсу.

б. Виділити макроситуації і відповідні їм макропропозиції.

в. Описати прагматичне і структурно-сміслове членування тексту.

г. Охарактеризувати особливості смислової зв'язності дискурсу.

д. Визначити основні засоби міжфразового зв'язку (когезії).

Висновок: визначити домінуючі особливості екстралінгвістичного контексту і його вплив на структуру, семантико-прагматичну і граматичну організацію дискурсу.

II. *Аналіз дискурсу на мікрорівні (аналіз окремих мікроситуацій):*

1. Охарактеризувати основні типи речень, їх тема-рематичну організацію, виділити рематичну домінанту.

2. Проаналізувати мовні засоби актуалізації смислу на лексичному і граматичному рівнях.

3. Виділити мовні засоби, які характеризують вибраний автором тип дискурсу.

Висновок: визначити мовну домінанту тексту, зіставити з екстралінгвістичним контекстом і комунікативною метою автора.

Тема семінарського заняття: Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика.

Завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати вибраний тип дискурсу за схемою (індивідуальна і групова робота).
2. Виконати дискурсивний аналіз тексту вибраного типу дискурсу (індивідуальна робота).
3. Виконати зіставний дискурсивний аналіз текстів вибраного типу дискурсу (робота в групах).
4. Підготувати доповідь (письмовий звіт) з теми, наприклад: “Науковий дискурс: структура і головні ознаки” або “Характеристика газетного дискурсу” тощо.
5. Творче завдання: побудувати дискурс, ураховуючи задані параметри комунікативної ситуації, тип і комунікативну мету (індивідуальна робота).

Література до семінарського заняття

Діловий дискурс (дискурс ділової документації):

- 1.Павлик Н.В. Комунікативно-прагматичний аспект ділового листування// Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2002. – Вип. 7. – С. 119 – 123.
- 2.Павлик Н.В. Мовні та мовленнєві особливості ділових листів// Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2003. – Вип. 8. – С. 47 – 56.
- 3.Пазинич О.М. Фактор адресата у дипломатичному листуванні// Мовознавство. – 2001. – № 2. – С. 48 – 53.
- 4.Чрдилелі Т.В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ...к.ф.н. – Харків, 2004. – 24с.
- 5.Чрдилели Т.В. Статусно-ролевые характеристики делового диалогического дискурса// Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2001. – Вип. 537. – С. 110 – 115.

Науковий дискурс

- 1.Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390с.
- 2.Карпилович Т.П. Когнитивно-коммуникативная модель смысловой компрессии научного текста: Автореф. дис.доктора филол. наук. – Минск, 2005. – 39с.
- 3.Синиця І.А. Діалогічність у науковому тексті// Мовознавство. – 2004. – № 2 – 3. – С. 55 – 60.
- 4.Тарасова Е.В. О соотношении понятий “научный дискурс” и “научные жанры”//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 171 – 174.

Газетний дискурс:

- 1.Зильберт Б.А. Социопсихолингвистические исследования текстов радио, телевидения, газеты. – Саратов, 1986. – С. 84 – 102.
- 2.Крапива Ю.В. Коротка журнальна стаття як тип тексту (на матеріалі української, англійської та російської мов): Автореф. дис. ... к.ф.н. – Харків, 2004. – 20с.
- 3.Кудрявцева Л.О., Дяченко Л.П., Дорофеева О.М., Філатенко І.О., Черненко Г.А. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція// Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58 – 66.
- 4.Куранова С. Загальнодискурсивні особливості газетної статті// Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2004. - № 3. - С. 132 - 138.
- 5.Чернышова Т.В. Особенности коммуникативного взаимодействия автора и адресата через текст в сфере газетной публицистики// Филологические науки. – 2003. – № 4. – С. 94 – 103.

Побутовий дискурс (жанр - лист)

- 1.Белунова Н.И. Дружеское письмо творческой интеллигенции как эпистолярный жанр// Филологические науки. – 2000. – № 5. – С. 81-89.
- 2.Ветрова Е.С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст.: Автореф. дис....к.ф.н. – Донецьк, 2004. – 20с.
- 3.Павлик Н.В. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні: Автореф. дис. к.ф.н. – Донецьк, 2005. – 20с.

Дидактичні матеріали до практичних занять I і III змістових модулів

Змістовий модуль I: Основи теорії дискурсу

Тема 1: Загальна характеристика дискурсу

Вправа 1. Обґрунтуйте головні передумови розвитку дискурсивної лінгвістики, звернувшись до теоретичних міркувань науковців.

1. Становлення сучасної науки про мову призвело сьогодні до своєрідного розподілу її на дві сфери, які мають різні об'єкти і предмети вивчення. Так, традиційне мовознавство як і раніше вбачає своє головне завдання в описі і вивченні мовної структури. Галузь науки, яка отримала назву антропоцентричної лінгвістики (або неолінгвістики), у центр уваги ставить інший об'єкт – мовну особистість, тобто людину з її здатністю здійснювати мовленнєві вчинки. У зв'язку з тим, що обидва названих напрями в просторі мовознавства не існують ізольовано один від одного, кожний з них все більше починає усвідомлюватись як самостійна галузь (...)

Розвиток антропоцентричної лінгвістики збігається з тим, що в нас і за кордоном називають дискурсивним поворотом у гуманітарних науках. (К. Ф. Седов Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. – М., 2004. – С. 5).

2. Перша і, можливо, головна особливість дискурсивного напрямку – впевненість у тому, що ні синтаксис, ні граматику мови не можуть вивчатися поза зверненням до її використання. “Структура мови не може бути успішно вивчена, описана, зрозуміла або ж роз'яснена без посилання на її комунікативну функцію”. Подібне твердження склалось під час проведення найрізноманітніших досліджень, і його витoki можуть бути виявлені і в аналізі прагматичних факторів, які діють при виборі тих або інших синтаксичних конструкцій, і в роботах з лінгвістики тексту, особливо при розгляді різних текстових категорій, і в дослідженнях з онтогенезу мовлення й оволодінню синтаксисом та ін. Тому не можна не відзначити того, що під час проведення різних конкретних робіт у зазначених галузях принцип залежності всієї

організації мови від її головної комунікативної функції, а відповідно від її вживання й здійснення особливого виду діяльності – розмови, спілкування, дискурсу, набував усе більшу кількість прихильників та отримував велику кількість доказів і підтверджень (Е. С. Кубрякова О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике// Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: Сб. обзоров/ РАН ИНИОН. – М., 2000. – С. 10).

Вправа 2. У чому полягає своєрідність погляду Ю. Є. Прохорова на тлумачення понять “текст” і “дискурс”? Як вони співвідносяться з поняттям “комунікація”? Знайдіть спільні позиції щодо розмежування понять “текст” і “дискурс” у працях Ю. Є. Прохорова та інших учених.

Реальна комунікація містить три не пов’язані, але й нерозривні складові: фігуру дійсності, у сфері якої і на підставі якої вона здійснюється, і дві фігури: текст – забезпечує її змістовно-мовну основу (оскільки текст у всіх його проявах, навіть в “образі”, невід’ємний від мови) і дискурс – забезпечує змістовно-мовленнєву основу (власне вербальну – і звичайно з невербальним компонентом) взаємодії учасників комунікації.

Дамо визначення вищерозглянутим складовим комунікації.

Екстравертна фігура комунікації – дискурс: сукупність вербальних форм практики організації й оформлення змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти.

Інтравертна фігура комунікації – текст: сукупність правил лінгвістичної та екстралінгвістичної організації змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти.

Матеріальна фігура комунікації – дійсність: сукупність матеріальних умов здійснення комунікації представниками певної лінгвокультурної спільноти (Ю. Е. Прохоров Действительность. Текст. Дискурс. – М., 2004. – С. 34 – 35.).

**Вправа 3. Ознайомтесь з віршем О. Олеся та коментарем до нього.
Охарактеризуйте поданий текст в екстралінгвістичному аспекті.**

На зелених горах (уривки)

На храм збираються гуцули;	Хто вміє стільки коломинок?
Встають до ранньої зорі,	Хто так прикаже до ладу?
Виймають ремені, кресані,	І хто так палко поцілує
Тобівки файні, киптарі.	В уста гуцулку молоду?

Давно, давно гуцулки встали,	На крилах сизого туману
Шумлять, щебечуть, говірки...	Летить з землі рожевий сон,
Як мак червоний, в барвних строях	І сонце кинуло на гори
І в огальонах, як зірки.	Вогняно-злотний огальон.

Як сарни, сходять полохливо,	З кущів Лісниці виглядають,
Мов квіти, в доли з гір ідуть,	До себе легіня зовуть...
То зникнуть в травах на хвилину,	То руки з усміхом простягнуть,
То знов під сонцем розцвітуть.	То враз туманом попливуть.

Іде, жартує з ними легінь,	Вже сонце високо на небі,
В руці у його топірець	Вже в бубни Черемош гуде,
І фист на збоченій кресані, –	Цвіте Гуцульщина квітками,
Співак, музика і стрілець.	На храм Гуцульщина іде!

По всій Гуцульщині зеленій	Безводня, Ільця і Синиця,
Гудуть чутки про юнака...	Магорка, Вінчя і Пушкар, –
Ніхто не зможе в танцях, співах	Немов розсипали коралі,
Перемогти чарівника.	Що в доли котяться з-під хмар

Коментар. Поему надруковано окремою книжкою у Відні 1919 р., у видавництві «Дніпросоюз». Написана 1915 р. після відвідин Олександром Олесем Гуцульщини. У листі до дружини, якого прохав її зберегти, він ділився

враженнями про побачене й пережите: «Сьогодні я пережив буквально сон. У Криворівні був «храм». Ще сонце не оглянуло землю, а вже з зелених гір, які ти зустрінеш лише на Гуцульщині, спускалися гуцули й гуцулки в своїх барвистих убраннях. Наче квітки, що ростуть на горах, ожили і сходять до Черемошу, щоб напиться студеної води. Зачервоніло незабаром все біля церкви, збудованої сотню літ назад, наче розцвів нагло квітник або хто розкидав червоне як мак багаття. В церкві почалася служба Божа, і церква наповнилась живими фарбами, живими квітами. З всіх околиць, з найвищих гір зійшлися люде на свято. Заголосили, залебеділи сліпці й каліки, заграли сопілки, зашумів народ і заглушив Черемош. Гуцулки ходять, пишаються своїми убраннями (а убрання коштує найменше 150-200 крб.). Горді гуцули в орлячих і страусових пір'ях залицяються до дівчат... Я стояв, дивився і не міг надивитися на сей прекрасний народ, що не зазнав панщини, що зберіг вільну душу, мову і старосвітські звичаї, повні краси. Філософія у них епікурейська: «Життя – мент, і треба набутися». І вони живуть красивим життям... Скільки я цікавих людей пізнав! Які багаті натури! Після обіду посідали ми в окремій кімнаті і розпочали балачки уже на літературні теми. Приятелями ми поробились, і цілі дні укупі: Коцюбинський, Могилянський, Гнатюк з родиною, Крушельницький (директор гімназії і драматург). Сими днями їду на дарабі (дерева, зв'язані докупи, сплавляють по бурхливому Черемошу) аж до Вижниці верст з 10. Цікаво, хоч, може, і доведеться десь брести. Зо мною їде Коцюбинський. Забава цілком безпечна і надзвичайно цікава. Відпочиває душа моя серед гір, серед гуцульської краси.»

До поеми автор подав такі пояснення (скорочено):

Ремінь – широкий ремінний пояс в оздобі.

Кресаня – бриль, капелюх.

Фист – оздоба на капелюху з орлиних пер тощо.

Тобівка файна – красива, гарна торбинка збоку.

Киптар – короткий білий, часом вишиваний, кожушок без рукавів.

Барвні строї – кольорові убрання.

Огальон – золота стрічка, якою прикрашають убрання, а дівчата – чоло.

Трембіта – велика довга сурма з кори.

Флюяра – флейта.

Безводня, Ільця, Синиця, Магорка, Вінча, Пушкар – гори біля Криворівні.

Легінь – молодий, вродливий парубок.

Лісниці – духи в образі поганих жінок, що іноді обертаються у вродливих дівчат.

Вправа 4. Доведіть, що подані уривки можна назвати дискурсами. За якої умови подані уривки можна назвати усними дискурсами? Відповідь обґрунтуйте. Визначте особливості усного і писемного дискурсів.

1. Проблеми мовної ситуації, стану і статусу сучасної української мови глибоко досліджені О. Б. Ткаченком, О. Д. Пономаревим, Л. Т. Масенко, а в аспекті правопису – В. В. Німчуком, іншими українськими мовознавцями. Самобутність та унікальність мовної ситуації в Україні є відносною. Особливість її в тому, що Україна перебувала на одному з головних напрямів русифікаторської політики гіперцентралістської імперії – царської Росії, а потім Радянського Союзу. Наш народ пережив геноцид і в ХХ ст. зазнав нелюдських страждань і величезних втрат, мовних у тому числі. Це наклало надзвичайно сильний відбиток на суспільну свідомість. Мовна ситуація в Україні, фактор російської мови, суржикізація сприймаються багатьма носіями української мови в гостро трагічному вимірі. Багато хто з публіцистів, письменників та й пересічних мовців абсолютизує двомовність, сприймає її беззастережно і теж пов'язує в своїй свідомості з нашою трагічною історією... (Опубліковано за матеріалами доповіді, виголошеної на загальних зборах Відділення літератури, мистецтвознавства та мовознавства НАН України 3 травня 2006р. – Зарецький О. Мовна ситуація в Україні: стереотипи суспільної свідомості// Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 22).

2. Рекомендуємо розглядати головний персонаж роману – Григорія Многогрішного – у національному та морально-етичному аспектах, які

допоможуть учням побачити героя як свідомого представника української нації, людину з високими моральними чеснотами. Григорій Многогрішний змальовується як багатогранний характер, тому зосередимо увагу на тому, що:

- могутня воля до гідного життя зумовлюють вчинки і поведінку героя;
- він вихований на правді і любові до свого народу, до України;
- вірність нормам загальнолюдської моралі – його основний життєвий принцип;
- лицарське ставлення до жінки.

Пропонуємо ряд запитань і завдань для цього етапу роботи:

- Яким ви уявляєте головного героя роману? Знайдіть у тексті опис зовнішності Григорія Многогрішного. Які деталі в ньому привернули вашу увагу і чому?
- Що вам відомо з біографії Григорія Многогрішного? За яких обставин та подій формувався його світогляд, життєві принципи?
- Розкажіть про блукання втікача в голодній тайзі... (Яценко Т. Вивчення творчості Івана Багряного в 9 класі: компетентнісний підхід// Українська мова і література в школі. – 2006. – № 5. – С. 42 - 43.).

Вправа 5. Визначте типологічну своєрідність уривків, ураховуючи такі категорії:

- 1) тип дискурсу (інституційний/ особистісно зорієнтований);
- 2) формат дискурсу (науковий, публіцистичний.../ побутовий, буттєвий...);
- 3) жанр мовлення.

Охарактеризуйте тексти поданих дискурсів за параметрами:

- 1) характер побудови (від 1-ї, 2-ї, 3-ї особи);
- 2) характер передачі чужого мовлення (пряма, непряма, невласне-пряма);
- 3) за кількістю учасників (монолог, діалог, полілог);
- 4) функціонально-смісловий тип мовлення (опис, розповідь, роздум);
- 5) функціонально-стильовий тип (стиль).

Порівняйте обидві характеристики. Зробіть висновок про особливості класифікації дискурсів і текстів. Які параметри (екстралінгвістичні, лінгвістичні) переважають в обох класифікаціях?

1.

Постать Мавки

Заграй, заграй, дай голос мому серцю!

Воно ж одно лишилося від мене.

Лукаш

Се ти?.. Ти упирицею прийшла,
щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай!

(Розкриває груди).

Живи моєю кров'ю! Так і треба,

бо я тебе занапастив...

Мавка

Ні, милий,

ти душу дав мені, як гострий ніж

дає вербовій тихій гілці голос.

Лукаш

Я душу дав тобі? А тіло збавив!

Бо що ж тепера з тебе? Тінь! Мара!

(З невимовною тугою дивиться на неї).

Мавка

О, не журися за тіло!

Ясним вогнем засвітилось воно,

чистим, палючим, як добре вино,

вільними іскрами вгору злетіло.

Легкий, пухкий попілець

ляже, вернувшись, в рідну землю,

вкупі з водою там зростить вербицю,-

стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,

вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.

Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.

Я їм тоді проспіваю
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю...

Грай же, коханий, благаю!

(Леся Українка. Лісова пісня)

2. В наше время наряду с колоссальным развитием так называемых “мировых” литератур замечается одно интересное явление: литературы маленьких народов, даже небольших этнографических групп, начинают все громче и увереннее подымать голос, защищая свое “право меньшинства”. С этим голосом уже принуждена считаться, так или иначе, критика мировых литератур. Вопрос о праве на существование той или другой из маленьких литератур решается не столько теорией, сколько практикой, т.е. присутствием в данной литературе сильных и оригинальных талантов. Таким образом завоевала себе право на существование и на внимание со стороны других литература одной небольшой ветви малорусского племени, благодаря трем своим главным представителям. Эти писатели пользуются гораздо большей известностью в Австрии и Германии, чем в России, для которой, в сущности, они могли бы иметь больше интереса и значения. Речь идет о писателях, принадлежащих к тем австрийским малороссам, или, как они сами себя называют, “русинам”, которые живут среди Карпатских гор, в австрийской провинции Буковине. Главный город этой провинции Черновцы (Czernowitz) интересен для малороссов в том отношении, что он является единственным

значительным европейским городом, где малорусский язык принят повсюду, в домах и на улице, как *langue parlee*. Говор буковинских русинов очень мало отличается от того малорусского языка, на котором говорит большинство украинцев. Кто слышал, как говорят в так называемой “русській Буковині” (т. е. части Подольской губернии, которая примыкает к австрийской границе), тот имеет точное понятие о говоре буковинских русинов (Леся Украинка. Малорусские писатели на Буковине).

3. До І. Я. Франка

2 травня 1892 р. Колодяжне

20. IV.1892

Вельмиповажаний добродію!

Оце я врешті зладила до друку свої вірші. Ви-сьте були такі ласкаві, що згодились провадити се видання, отож тепер звертаюся до Вас. Побачили ми, що видавати їлось за кордоном і коригувати тут річ дуже затяжна, отож мушу я добрих людей трудити своїм виданням. Збірник мій має видаватись моїм коштом, тільки вже Вашим заходом. Я б хотіла, щоб він був такого типу, як наше видання Гейне, що вже досі скінчене. Всі видатки, які треба, – мої, чи на коректу, чи на що слід. Тільки останню коректу, будьте такі ласкаві, самі протримайте, то вже буде мені та певність, що хоч у моїх віршах і є помилки поетичні, та не буде друкарських. Самі знаєте, яка то біда, ті помилки друкарські. Тільки два видання я бачила без помилок: “З вершин і низин” та “На новий шлях”. Ще буду одну річ просити, що, певне, видасться Вам чудною: як друкуватиметься моя книжка, то посылайте шматки її для прочитання п. Огоновському. Хоч се не дуже вигідно для Вас, та, почасти, й для мене, але нехай вже так буде, – тим позбавите мене більшої мороки.

Тепер тим часом посылаю першу частину, але незабаром вишлю і другу, бо й та готова; обидві мають в одній книжці друкуватись. Послухавши Вашої ради, я не містила сюди жодних перекладів, бо й справді краще їх окремо видавати. Та, може, без перекладів книжка як-небудь на Україну протиснеться, хоча й надія мала!

Ото усі мої умови, може, чого недовомила як слід, то вибачте, – я не досвідчена у видавецькому ділі. Тепер мені застається перепросити Вас за прийдешні клопоти та подякувати за добру волю, з якою Ви беретесь мені помагати вийти на світ з моїми піснями.

Шкода мені, що я не можу побачити Вашого видання Гейне. Чи не могло б воно як до мене дістатись? Щодо В. Гюго, то я останніми часами ще нічого не перекладала, – багато було роботи іншої, а до того ж з мене й робітниця така, що сьогодні біжить, а завтра лежить. Проте маю на меті багато перекладати. Дехто з товаришів моїх теж обіцяється, дехто вже й почав. Дасть біг, видамо збірника.

Бувайте здорові! Дякую наперед за Вашу працю! В-шій пані та діткам мої поцілунки і щире вітання.

Щиро поважаюча Вас *Леся Українка*

4. До О.П. Косач (матері)

12 квітня 1913р. Хелуан

12/IV (31/III) 1913

Люба мамочко!

“Полон” друкувався вперше у “Раді” т. II (що ти з Старицьким впоряджувала). “Вісник культури і життя” був нічого собі інформативний журналець, хоча й не вартий був таких жертв, які на нього положені. На жаль, в ньому найгіршим здалось мені “Любов до жінки”. Рідко буває, щоб очевидячки щиро написана річ могла так дратувати! Просто і сміх і досада бере від того “ревища” над “маленькими черевичками”, хоч і почуваш, що воно, либонь, щире. Се якась крайня розпущеність, не в моральному, а в естетичному значенні сього слова. От якась погіршене видання Пшибишевського, а вже й той є погіршеним виданням д’Аннунціо... Сього, звісно, не можна казати авторові, бо він мене з’їсть, як побачить. Коненков його має деякий талан, але до “генія”, либонь, тут ще далеко, а що його боги чисто кацапські, коли не фінські, то се безперечна правда, і я в них зовсім не пізнаю “релігії батьків моїх”, що відбилася такими прекрасними лініями і барвами у веснянках, колядках, обрядах та легендах. Чому слов’янські боги

конче мусять бути косолапими, кривоносими потворами – всі! коли в наших казках навіть ворожа сила – “змій” – уявляється часто в подобі знадливого красуня. А “перелесник”? а русалки? а “золотокудрі сини” тої богині-царівни, що мав на чолі зорю, а під косою місяць? Се ж, либонь, близька родина того Даждьбога, що вийшов таким “ідолицем поганим” у Коненкова?.. Зрештою, коли хто собі уявляє, наприклад, лісового бога “без спиной, с одной ноздрей”, то чому ж його таким і не зображати, тільки нема чого розпросторювати сього “ідеалу” на всіх слов'ян, а треба виразно зазначити, до кого саме він належить. Ну, та цур їм, тим чужим богам! що вони мене обходять?

Одержала листа від Сірого і від Людї (від Мухи ні). “Тепер уже Пудільда”... Ну, та я така: як зо мною добрі, то й я добра. А так, щоб “я до них по-чеськи, а вони до мене по-песьки”, то, бігме, не буду терпіти більше ніколи, бо то, бачу, ні до чого. Людя пише, що за “Ізольду” заплачено вже по-новому обрахунку, як встановлено з січня (я про ту постанову нічого не знала), – щоб по 100 р. від аркуша виходило. Се, звісно, що іншого, ніж 32 р. за 1 1/2 аркуші віршів, але я боюся, чи не об'являть про мене, як про Коцюбинського, що я живу з “громадської заповомоги”, то я так не хочу. Зрештою, се, як і дещо інше, виясню вже, як буду в Києві. А, либонь, таки буду, хоча останніми днями щось мені не ладиться якось – t° от уже которий день до 37,7 здійсмається (се, певне, скуток листів!), чого з приїзду сюди ще не було. І пусте підвищення, а так чогось виморює, що не раз і на ногах встояти не можу. Досадно, що над самий кінець такий скандал. Ну, може, якось минеться.

Міцно цілую тебе, мамочко! Привіт родичам і приятелям.

Твоя *Лєся*

Вже не пиши до мене, бо можеш розминутись.

5. Оповідання Лєсі Українки “Над морем”.

Вправа 6. Ознайомтесь з класифікаційною характеристикою художнього твору як тексту і як дискурсу. Які компоненти художнього твору описують

класифікації (екстралінгвістичні або лінгвістичні)? Підберіть твір і на прикладі проілюструйте риси художньо-літературного дискурсу.

1. Художній текст – це складний або комплексний текст (параметр структури), твір художнього стилю (параметр функціонально-стильовий), це текст підготовлений (параметр підготовленості), нефіксований (параметр алгоритмізації), м'який (параметр експлікації задуму), дескриптивний (текст-опис) з елементами деонтичного й аксіологічного текстів (функціонально-прагматичний параметр), цілісний і зв'язний (Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин *Лингвистический анализ художественного текста*, - М., С. 45 - 49).

2. По-перше, художній дискурс, як і будь-який інший – це не лише відображення дійсності. Він створює реальність, пропонує свою версію моделі світу. По-друге, дискурс становить динамічний процес взаємодії автора і читача, з одного боку, і мовних, соціально-інтеракційних та культурних правил, з іншого. По-третє, художній дискурс створює не лише автор, але й соціально-індивідуальна дійсність, тобто концепти, категорії та інші смислопороджуючі процеси мовлення (Плеханова Т. Ф. *Дискурсивно-диалогическая концепция художественного текста: Автореф. дис... д-ра филол. наук.* – Минск, 2005. – С. 11).

Тема 2: Граматика дискурсу

Вправа 7. Опишіть художній час і простір новели М. Коцюбинського “Цвіт яблуні”. Охарактеризуйте континуум поданого дискурсу.

Вправа 8. Визначте континуум поданого дискурсу. Віднайдіть лексику, яка вказує на час написання твору. Опишіть художній час і простір твору.

Після від'їзду новобранців Троянівка опустіла. Вечорами вже не співали під вербами дівчата, не витинали “гопака” гармоністи. Як тільки насувалась ніч, село пірнало в темряву і тишу. Люди завішували ряднами вікна і наспіх вечеряли при “бликунах”. Такими ночами в селі було страшно: на кладовищі тужно кричав сич, і люди, прислухаючись, шепотіли: “Ото вже накликає на

нашу голову. А бодай ти подавився”. Кузь робив засідки на кладовищі, щоб ухокати кляту птицю з бердянки, та так і не зміг; дунив його сич і знову вирегочувався людям на безголів’я. На Беєвій горі щось світило і витріскувало сухим житом, а троянівці подейкували, що “ото вже підлазить германець, щоб запалити село”.

Літо стояло сухе, червневими ночами Ташань кипіла від зорепадів, а людям тільки дай на очі, кажуть: “Ото бомби кидають, не втримують й зорі на небі - струшуються”. Старий Інокентій Гамалія клявся привселюдно, що бачив, як на світанку з Беєвої гори текла, як вода, ще одна нечисть: пацюки. Землі не знати. І в кожного з них на шії хрестик. Не інакше, як германець підпустив.

Найнеймовірніші чутки гасали по селах та хуторах: німці спустилися на парашутах і палять хліба в Грунському районі, вирубують ліси, щоб не заводилися партизани; ті, що були розкуркулені та суджені за радянської влади, тікають із тюрем; що німця до Дніпра не допустили і погнали назад до кордону; що по радіо цього не повідомляють через те, що ще не стали на старім кордоні, а як стануть, тоді буде і в газетах. Ніколи люди не чекали так газет, як тепер, вичитували від слова до слова. А вісті були невітійні: пре німець, палить, убиває, грабує (Г. Тютюнник. Вир).

Вправа 9. Виділіть і охарактеризуйте граматичні засоби зв’язності.

Іду узвозом від глухенької пристані до крайнеба, що он воно, либонь, близько вже, стоїть між дніпровими кручами, як у велетенських воротах, урочисто святе перед ніччю, і на ньому – тоненька бузкова підківчина місяця молодого з однісінькою зорею в парі, теж бузковою.

Смеркає.

На сивій од роси траві по долу пасуться коні. Двоє. Один білої, другий карої масті. То лісникові. Он і хату його видно під сарайчиком над кручею, і дворище просторе з возом сіна біля повітки. А посеред дворища вогнище горить і над ним казанок – вечеря вариться.

Мені чути, як коні похрумують молодою травицею, поволеньки, вдячно ласують.

– Здрастуйте, коні! – гукаю до них неголосно.

Вони піднімають голови од паші, довго дивляться на мене, і очі в них місячні, добрі, як у всякої трудящої худоби.

Йти мені далеко. Одначе не біда. Зате набачуся і начуюся.

Бачитиму стежки і протопти весняні, що, мов гілля від стовбура, простягатимуться від дороги у всі боки – до сіл, хуторів, до Дніпра та видолинків при ньому, де рибалки ріжуть ліщинові вудлища на вудки, діти скубуть квасець на борщ, а молодь шукає конвалії або ж бузок, найповніший побіля давніх печищ на кручах і поміж кручами.

Чутиму пісні, бо сьогодні неділя, то вже ж хтось заспіває, хоч сам, хоч гуртом. А як ітиму Шепелівкою, малим сільцем при дорозі, шепотітимуться в садах позатинню молодята, ще діти обоє, школярі, а шепотітимуться.

Вголос не говоритимуть, ні... Бо їм кортить бути вже дорослими, того й шепотітимуться. Бо шепіт вечоровий – то голос близького повноліття. Бо шепіт – таїна. Шепіт – притамована радість, що рветься з грудей...

Потім будуть озерця й озерчата, порослі лепехою. Я натраплятиму на них в молочно-голубій імлі зненацька і обходитиму кружка. Озерця ті казатимуть про себе ще тоді, коли я їх не бачитиму: шелеснуть у лепесі крила, крякне злякана качка і засюрчить просто на місяць, на світло.

Далі я зіб'юся з дороги. Або в ліву руку заберу, або в праву. І якщо й не радітиму тій пригоді, то й не печалитимуся за турботою: куди ж оце тепер іти? Все кругом засинає або спить, а мені непереливки, треба виблуджуватися – лягати грудьми на теплу ще зо дня землю і довго дивитися при самій траві в далечінь. Коли зір мій вигостриться, звикне до припізнілих нічних випарів над видолинками, тоді я знову побачу крайнебо між кручами і знову піду.

Отак помацки прошкуючи, натраплю на загороду і дядькову Ігорову сторожку, витопану з глини. Од загороди пащить теплом, молоко пахне, зітхають уві сні корови, лежачи попід воряттям, а дядько Ігор сидить у своїй

хижі й плете кошик з обличакованої шелюги. Або розфарбовує уже сплетений – у зелене й червоне. Пружок зелений, опояска, що нижче пруга, червона. Чи навпаки. Аби веселе. Кошки – дядькова приязнь і підробіток (Гр. Тютюнник. Крайнебо).

Вправа 10. Виділіть у тексті ССЦ і простежте особливості розгортання основної теми твору. Яку функцію виконують абзаци в поданому уривку? Доведіть, що абзац – це графічний засіб кодування глобальної структури в писемному дискурсі (А. О. Кібрик). Що впливає на визначення меж абзацу?

Ліс ще дримає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дримає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спашне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо – туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

На галяву вискакує з гущини сарна і, зачарована чудовим концертом, зупиняється, витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрію, що червоніє на узліссі поміж деревами, і слуха.

Полохливий заєць, причаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очі й немов порина ввесь у море лісових звуків...

Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки, простяглось до лісу, обняло його, засипало самоцвітами, золотими смугами впало на синю від роси траву на галяві, де гостро на тлі золотого світла випинається струнка постать сарни.

У сю величну хвилину тихо розгортаються куці – і на галяву виходить Хо. Мов туман той, сива борода його м'якими хвилями спада аж до ніг,

черкається росяної трави. З-під білих кострубатих брів, з глибоких западин визирають добрі, а лукаві очі.

Вийшов Хо на галяву, сперся на сукуватий костур, майнув довгою бородою, і повіяв від неї тихий вітрець, холодною цівкою вдарив у дерева. І враз затремтіло молоде листя, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів. Жажнулася сарна й щезла в гущині, лишивши зелені сліди на синій від роси траві. Страх обгорнув зайця, додав ще більшої прудкості його ногам... Сполохались пташки й в одну мить ущухли. Тихо стало в лісі, страх як тихо. Тільки бородатий дідуган Хо, старечо хихикаючи в бороду, стоїть на галяві...

– Хе-хе-хе! І чого жахаються, дурні? – шамкає він беззубим ротом. – Діда Хо, що світ прозвав страхом? А дід цілком і не страшний... Ось погляньте!.. Та ба, тим-то й лихо, що ви не зважтесь звести очі на діда, тим-то він і в'являється вам страхом... Хе-хе! І завжди так... і всі так... Ні, не бреши, старий, не всі... На твоїй довгій тисячолітній ниві життєвій не одна стрівалась істота, що сміливо зводила очі догори, відважно зазірала тобі в вічі й тоді... о, тоді гарно було обом нам... Бо смільчак, перевірівшись, що жахався по-дурному, набирався нової, ще більшої відваги, а ти, старий, чув, що, може, незабаром даси спокій натрудженим кісткам... Жахаються, а не знають, що страх тільки й існує на світі полохливістю других, що старий Хо порохом розсипав би ся, коли б усе живуще хоч раз зважилося глянути йому в вічі... Хе-хе! Дурні, дурні... Тільки старі ноги труджу через дурнів... От, як втомився!. е-е!..

І Хо справді з великою напругою ворухить ногами, крекче та, опираючись одною рукою на костур, а другою розгортаючи довгу сиву бороду, сідає на траві спочити.

Хо сидить посеред галяви, а навкруги його панує мертва, прикра тиша. Все живе, затаївши духа, не співає, не кричить, не ворухиться, не жиє. Від ведмедя до мурашки – все спаралізовано страхом. Рослини бояться навіть тягти сік із землі, пити холодну росу, виправити зібгані листочки, розгорнути звинені на ніч квітки. Пустотливий парус сонця зупиняється в зеленій гущині і лиш здалеку придивляється до сивої, мов туман той, бороди діда Хо і не

відважується наблизитись, неважаючи на непереможне бажання попустувати з тою бородою... (М. Коцюбинський. Хо).

Вправа 11. Розкрийте зміст і роль категорії членування в поданому дискурсі на прагматичному і семантичному рівні.

Далеко-далеко на південь, за широкими безкраїми степами, під ясным, блакитним небесним наметом, під палючим промінням південного сонця, в міцних скелистих берегах лежить, пеститься глибоке безмежне море.

Мов велетенське дзеркало, одбиває воно в собі удень небесну блакить, легенькі сріблясті хмарки і ясне сонечко, вночі – лагідний задумливий місяць, а блискучі зорі цікаво зазирають в безодню морську й миготять соромливо золотистими віями своїми, дивуючись, що і там, в безодні моря, світять зорі й чорніє небо.

Ось впливають на небо темні хмарки – одна, друга, третя... Повінув вітер і зігнав їх до гурту в величезну чорну як і ніч хмару. Море заворушилось, сердиті хвилі з білими од шуму гребнями покотились одна за одною на берег. Огняна блискавиця прорізала чорну хмару, й страшенний грюкіт грому розбудив околицю, надав завзяття хвилям, і вони, мов білогриві коні, кинулись на скелі, падали назад у море, розбиваючись на безліч смарагдових скалок, а на їх місце пнули нові гори, нові хвилі й шпурляли шумом аж на верхівлі високих скель.

Скелі – то довічні вороги хвиль, бо скували їх в міцних кам'яних обіймах і не дають їм безмежного простору, і завсідги у них війна, війна за волю. З гуркотом, з ревом б'ють хвилі у берег, і часом великі шматки од тієї довічної боротьби хвиль: ті каменюки поглине безодня, й за кілька століттів вони обернуться в дрібний пісок на дні морському

Однієї такої бурхливої ночі грало море, й музику його слухав, сидячи на скелі, молодий вродливий рибалка. Він покохав дочку старого рибалки, молоду рибалківну, – такої краси, що й на світі, мабуть, кращої за неї не було. Але

вона, лукава, глузувала з його, і душа рибалки кипіла зараз не гірш, ніж море.
(С. Черкасенко. Як вродилася пісня).

Тема 3: Прагматика дискурсу

Вправа 12. Згрупуйте лексичні і синтаксичні засоби відтворення художнього простору в тексті. Які засоби найяскравіше передають локативні відношення? Знайдіть лексику, яка прямо вказує на географічний простір написання твору. Зробіть висновок, як впливає комунікативний намір автора на вибір текстової референції.

Ця порада зацікавила хлопця. Поснідавши салом і хлібом, він брав книжку вісника й виряджався на цілий день, систематично оглядаючи всі місця, що на плані були умовно позначені й мали збоку пояснення. За три дні він одвідав Лавру, спустився в дальні й ближні печери, де у вузькому кам'яному проході з низьким склепінням тягнуться одноманітні засклені домовини святих і свічки прочан блимають, задихаючись, у загуслому повітрі; зайшов на Аскольдову могилу, занедбане тепер кладовище, і читав там на пам'ятниках імена людей, що жили колись і не лишили по собі нічого, крім табличок; гуляв крутими алеями колишнього Царського саду, сидів із книжкою над кручею, що спадає до Дніпра; був у Софії і Володимирському соборі, осередках церковного руху, що непомітно точиться під високими банями; дивився на Золоті Ворота, колись браму великого Києва, обійшов великі базари – Житній, Єврейський та Бессарабку, блукав коло вокзалу, подорожував Берестейським шосе до політехніки, мандрував через Деміївку в Голосіївський ліс, спочивав у Ботанічному саду й витратився не без вагання на тридцять копійок, щоб потрапити до Історичного музею та музею Ханенка, де захоплено любувався на прадідівську зброю, старовинні меблі, панно й фарфоровий кольоровий посуд, що найбільше спиняв на собі його очі. Блиск, фарби й тонкі малюнки на ньому чарували його й вабили до себе його руки. Він подовгу стояв перед експонатами, пильнував у них кожної дрібнички, міцно вбираючи їх у пам'ять, і все нове, що він бачив, легко вкладалося йому в голову рівними шарами,

зв'язуючись з тим, що він читав чи про що догадувався. І все нове збуджувало йому нову жадобу. Від пам'ятників, позначених у старому плані, лишилися здебільшого самі п'єдестали. Постаті Іскри і Кочубея він, правда, бачив - вони валялись на надбережжі з побитими руками коло якоїсь кузні. Тільки Богдан скакав незайманий на баскому коні й показував на північ булавою, чи то погрожуючи нею, чи збираючись її схилити.

Найуважніше він оглянув Поділ, ту частину міста, де сам жив, наочно переконуючись, що не тільки від людей лишаються мертві написи, а й цілі доби історії минають майже без сліду, покидаючи там і там невизначні здогади про колишню велич. Блискучий центр середніх віків з Академією та славетними монастирями обернувся тепер у дрібне торжище, притулок крамарів і лайливих перекупок, осередок кустарних виробництв мила, гільз, шкіри, оцту й гуталіну (В. Підмогильний. Місто.)

Вправа 13. Прочитайте оповідання М. Коцюбинського “П’ятизлотник”. Визначте комунікативну мету автора і з’ясуйте, чи вдалося авторові досягнути поставленої мети, ознайомившись з листами М. Ф. Комарова до М. Коцюбинського і П. Мирного до М. Коцюбинського та історією написання твору. Охарактеризуйте текст в екстралінгвістичному контексті.

Поява твору викликана наміром письменника взяти участь (на запрошення М. Ф. Комарова) у збірнику “Запомога”, прибуток від якого мали передати голодуючим у Росії.

На початку 1892 р. М. Ф. Комаров писав М. М. Коцюбинському: “Діло, бачте, таке, що маємо видати в Одесі український літерат[урний] збірник “Запомога”, призначений на користь голодуючим. Думка така, що такий збірник легше пройде через цензуру, а тим більше, що єсть надія перевести його через “Оде[ское] слав[янское] общ[ест]во Кирилла [и] Мефодия”. Збірник має складатись з української белетристики і науково-популярних статтів, писаних по-російськи, але дотикаючих України. Бажалось би, щоб збірник

вийшов якомога більше розмаїтий і кращий. Тож обертаюся до всіх наших письменників і учених з проською допомогти в сій справі і з тим же удаюся до Вас, шановний добродію, щоб ви були такі ласкаві і прислали до збірника повість чи оповідання і декілька віршів”.

Коцюбинський відгукнувся на лист-звернення М. Ф. Комарова і на його прохання написав оповідання “П'ятизлотник”. Прагнучи самою темою твору посприяти активізації української громадськості в участі допомоги голодуючим, Коцюбинський в основу твору поклав дійсний факт, про який йому розповіли ще 1887 р. На різдвяні свята 1887 р. М. Коцюбинський гостював у с. Дзигівці Ямпільського повіту Подільської губернії у священика Міхневича, дочка якого розповідала: “У Дзигівці була патріархальна бідна родина, а в тій родині дочка Юля, що товаришувала з родиною священика Міхневича. Вона чи її мати розповіла про подію, що стала за фабулу в “П'ятизлотникові”.

Тепло відгукнувся про видання творів Коцюбинського, які здійснив у Чернігові Б. Грінченко, Панас Мирний. У листі до Коцюбинського 5 червня 1898 р. він писав: “Судячи по “Хариті”, “Ялинці” та “П'ятизлотнику”, у Вас, видно, добродію, не стратилася віра в добро поміж людьми... Віруйте, добродію, в нього і надалі; ця віра так бадьорить і втішає! Бо що б воно було, якби та віра перервалася? Тяжкий сум, пекучий жаль та неугавний лемент носився б над нашою бездольною землею, краяв би на шматочки лихом здавлені серця... Годі нам плакаться, годі сумувати! Показуйте нам, добродію, хоч невеличку цяточку того просвітку, що красить наше життя. Ви так доладно умієте з цим справитись. Не кажіть, що то дрібничка. Хоч то невеличкі квіточки, та які запашні, з якими яскравими кольорами. Якщо з тих дрібних квіточок та зв'язати букета, то всім буде навдивовижу. По правді кажу Вам, що мені давно вже не доводилося читати нічого такого. Читаєш – жалем, як кип'ятком, обдає, а скінчиш – радісно серце заб'ється, що все так скінчилося добре; що життя наше, хоч і палюче, та не без радощів, не без віри в добро. І через те якое тепло стає на душі, легко на серці. Щасти ж Вам, доля, подати

найбільше таких дрібничок і пошли Вам побільше здоров'я та віри в свої сили. Недуже шкодуйте на те, що приходиться працювати без критики: Ваше здорове почуття покаже Вам, куди простувати”.

Вправа 14. Опишіть засоби вираження категорій антропоцентричності (адресантність та адресатність) та інтерактивності (інтенційність і стратегічність) в поданому дискурсі, скориставшись приміткою.

Примітка: Нова книга Бориса Олійника, українського поета і політичного діяча, написана від першої особи у формі відкритого листа М. С. Горбачову. Це справжня художня публіцистика, правдивий аналітичний документ процесів так званої перебудови. Книга розкриває політику команди Горбачова, показує особисте розчарування автора.

(Б. Олійник “Відступник або два роки в Кремлі”)

Отже, я ще 26 серпня 1991 року подав у відставку по всіх параметрах.

І – впевнений якщо б так вчинила більшість... Але – всі ми люди: хтось ще сподівався на краще, комусь не хотілося розлучатися з депутатським значком і житлом у Москві, інші і просто злякались, треті вирішили боротись до кінця. Я не осуджую нікого: кожний чинить згідно з своїми життєвими принципами. І сунутись зі своїм статутом у чужий монастир, щонайменше, безтактно.

Якщо суто по-обивательському йти по лінії матеріальній, то мені, безперечно, було легше, аніж іншим, приймати рішення: протягом двох років я сплачував майже половину готельного перебування надаремне, оскільки в основному кочував «гарячими точками», а якщо випадали зрідка вільні вихідні, – їхав до Києва.

Московська кар'єра мені як українському поету – теж протипоказана, тому я відмовився від квартири, яку на першопочатках пропонували в первопрестольной. Не прийняв я й інших заманливих ангажементів, хоч мене, між іншим, наполегливо “сватали” і на “Литературную газету”, і навіть на Спілку письменників, і на журнал (колишній “Советский Союз”).

Чому ж, запитаєте, я не пішов за прикладом своїх земляків-депутатів, які, відчувши смалене, хутко переорієнтувались на Україну? Та тому – пробачте за нескромність – “виховання не дозволяє”.

Я звик – добре чи погано, – але чесно виконувати доручену мені справу. Мої дії не тішила посада віце-голови Палати Національностей, на яку був обраний несподівано для себе, бо це місце готувалось іншій особі. Але коли вже так трапилось, я своїм обов'язком виконувати довірене до кінця терміну, не уникаючи й найнебезпечніших доручень. І – головне – я повірив Вам, Михаїле Сергійовичу...

Заява про відставку, як передавали, не знайшла підтримки. Та й Рафік Нішанович якого я поважав і поважаю, попросив в той тяжкий час хоча-б номінальне бути присутнім на засіданнях ВР до з'їзду. Ось так я вже внутрішньо вільний, і “відвідував” кремлівські засідання.

На одному з них з'явилися і Ви, зайнявши місце під червоним прапором. Як завжди, до Вас, за бар'єр, посунули ходаки “пошептатись”. Хтось торкнув мене за плече. Один з працівників апарату повів очима у Ваш бік: мовляв, кличе. (...)

...Це була моя остання зустріч з Президентом. Небавом він підписав своє відречення і самовільно розпустив партію, **тобто, свідомо чи мимоволі, але ліквідував існуючий лад**, отримавши “в нагороду” статус “Відступника усіх Часів і Народів”.

Як це не парадоксально прозвучить для невтаємничених, але останнім часом мене все частіше навідує думка, що і сам Горбачов, і його соратники були б раді... саме такому кінцю і “статусу”. Поза сумнівом: певні сили, граючи на емоціях народу, час від часу ще й ще підкидатимуть “компрогат”, аби довести ненависть до экс-президента до абсолюту.

Господи, але з якою метою?! – вигукне читач.

А якщо з тією, **аби відвернути увагу від головної – задзеркальної таємниці, прихованої у самій появі на світ Горбачева?** (Б. Олійник. Відступник або два роки в Кремлі) (виділення - Б. Олійника).

Вправа 15. Пригадайте зміст повісті М. Коцюбинського “На віру”. Ознайомтесь з листами редакторів до М. Коцюбинського, в яких обговорюється проблема видання твору. Чому по-різному реагували редактори і читачі на твір М. Коцюбинського в Галичині і Східній Україні? Які параметри зовнішнього контексту, не враховані автором, завадили надрукувати йому твір у Галичині?

Ознайомившись із надісланим рукописом повісті, В. Лукич 17 січня 1892 р. ставив Коцюбинського до відома: “Ваша повість “На віру” наспіла теж, і я прочитав її швиденько, дякуючи дуже гарному і виразному письму. На жаль, однак, мій превеликий, не можу її помістити в “Зорі”, бо сюжет її такий, який у нас в Галичині вважається неморальним. Вам, добродію, може се стане смішно читати, але воно суцільна правда. У нас взагалі “жити на віру” вважають неморальністю, так як дітей “неправих” кладуть лише в суспільності. Походить се, мабуть, з того, що у нас попи мають чималий такий вплив на нарід, і вони дбають о те, щоб люди не жили на віру. Знаю добре, що у вас інакше, – але так як наші редактори мають великі неприємності, наколи містять щось погане про життя попів та черців, хоч би українських, так і я мав би що слухати, коли б помістив повість, котру б вважали у нас неморальною. А не треба забувати, що “Зоря” – се не моя власність, а товариства імені Шевченка.

Не гнівайтесь, добродію, на мене за те, що я не в силі дати місця Вашій праці у ”Зорі”, – але справді годі. Вона, отже, стоїть до Вашої розпорядимості. Може, її передати “Правді”?”

Відомий український культурно-громадський діяч, критик, бібліограф та лексикограф М. Комаров, довідавшись від Коцюбинського про відмову “Зорі” друкувати твір, радив йому: “Щодо Вашої повісті “На віру”, то Ви не дивуйтесь відповіді впорядника “Зорі”. Тож в Галичині справді публіка переважно попівська, і вона надто вже пильнує за тією моральністю, то сама тема здаватиметься їм неморальною, а впорядчику більш або менш треба рахуватись з поглядами і смаком публіки, особливо при виданні “Зорі”,

призначеної для сім'ї. Інакше стоїть діло з “Правдою”, там зовсім інша публіка і там не дуже-то вважають на ті кумедні погляди на моральність і з великою охотою надрукують. Тим-то я Вам раджу написати до редактора “Зорі”, нехай він ту Вашу повість перешле в “Правду”, а тим часом, коли у Вас єсть чорняк, то Ви, будьте ласкаві, переписіть гарненько обов'язковим правописом і пришліть мені до збірника, нехай буде і в “Правді” і у нас...”

10 вересня 1892 р. В. Лукич писав М. Коцюбинському: “Вашу повість “На віру” передав “Правді”; там редакція, як і читачі, вельми з неї задоволені. А треба Вам знати, що “Правда” не потребує так оглядатись на все, як “Зоря”, на котру дивиться остро цензура урядова, цензура передплатників, що не хотіли б бачити нічого, що б нарушувало їх чувства релігійно-моральні. Можна б, очевидно, спорити проти тому, чи іменно такі речі, як згадана повість, нарушують ті чувства, але факт єсть, що у нас в Галичині виробилась така опінія... її треба викорінювати, але дуже злегка”.

Вправа 16. За допомогою яких мовностилістичних засобів передається комунікативна мета автора?

Вийде вона на двір, гляне на світ широкий.

Весело, ясно, любо.

В сонячнім світлі купається земля.

Легкий вітер, ледве торкаючись, розчісує зелені кучері вишневого саду.

По тинах цвірінькають горобці.

Весело, любо!

Як стримати усміх, коли всміхається весь світ широкий?!!

...Вернеться в хату...

Припічок, вимазаний жовтою глиною, стоїть як намальований і наче чекає свята або гостя.

На столі, накритім білим як сніг рядном, поруч з сіллю лежить чепурна паляниця.

Десь в кутку, ледве чутно, співає свою пісню цвіркун...

Гарно, тихо, лагідно.

І мимоволі уста її складаються в усмішку...

Піде до сусіди темними садами, зеленими городами.

Повітрям не надихаєшся, розкошами не надивуєшся.

Лащиться до тебе городина, в'ється, чіпляється, хитаються соняшники, як сонечка, грядки розстиляють макові хустоньки.

І так мило, і так любо, що забуваєш, куди йшов, і спиняєшся, і всміхаєшся... Господи!

Спека. Вона на жнивах. Ллється піт, колеться пшениця... а нива дожидається, а снопи чепурнесенькі, а позаду ні одного колоса.

В кого ж нивонька так загребена, в кого кіпоньки так поскладані, в кого снопики так пов'язані?!

...І всміхаєшся.

І коли вона умирала, дві сльозиночки покотилося, та їх висушив усміх радісний:

Яку матір так

Люблять дітоньки,

За ким туже ще

Так родинонька!..

(О. Олесь. Уста її всміхались завжди).

Вправа 17. Знання яких історико-культурних подій допомагає адекватно зрозуміти зміст твору? Опишіть соціальний контекст. Знайдіть лексику, яка пов'язана із соціальними подіями, зображеними в творі.

Колективізація.

Перша колективна осінь. Трактори, молотилки. Порвані і загнані мужики. Очі олов'яні, очі сердиті. Вечірні, ранішні пайки, брехня і ударна праця (...)

Жнива щороку мали свою пору, освячену святими, овіяну піснями... Цього року спізнилися. Поля злучені в один лад. Люди зсипані у велику череду. Повзають де-не-де трактори, гицають по не згладжених ще межах.

– Це ж моє було, – говорить дядько, вказуючи на поле зі зруйнованими межами. – За сто літ пізнаю...

Повільно повзуть трактори, один по другому, мов по черзі, псується і відходять на сторону.

А жнива стають. Збіжжя жовкне, біліє і починає клякати. Хитроокі дядьки курять махорку.

– Почекай, кольки тобі в ребра! Наїсися. Нам спішити нічого. Все одно від пайка не втечеш, бодай зі шкури ліз.

Зі столиці, півстолиці і далі – біжать накази:

– Хліба! Давай хліб!..

Хліб ще на полі, у колосках клякає до землі. По полях зграї череватого вороння, від краю до краю лунають матюки. Ночами діти луцять у пелені дорогоцінне зерно і несуть голодним батькам.

“Україна, хліба! Давай хліб!” Телеграфні дроти, телефонні дзвінки, голосномовники й надавачі – “хліба!”. По станціях, по редакціях, по бюрох урядів цокотять машинки, вистрочують статистики, вистрочують накази, вистрочують нервово: “Хліба, хліба і хліба!”

Україна дала вам “хліба”. Україна корчиться з голоду колгоспів, обливається потом, риє свій чорнозем і видирає з землі “хліб”. (...)

А дощик посіває. Дерчать телеграфи, летять гострі накази з матюками. Мінються плани праці, мінються управителі. Старі під суд, а на їх місце приходять нові жертви Соловків. А хліб тим часом пускає паростки і зеленіє. Дядьки курять махорку і з'їдають сарказмами владу.

На совхозний край робить наступ люта зима (У. Самчук. Марія).

Вправа 18. Охарактеризуйте поданий дискурс в екстралінгвістичному контексті. Виділіть лексику, яка прямо або опосередковано вказує на час написання твору. Які соціальні риси часу автор відобразив у творі?

Вийшовши на подвір'я, він накинув на двері гачка й подався на вулицю. Перед тим, як іти до інституту, він хотів побувати в профспілці в справах праці. Сьогодні він якось легко орієнтувався в місті й мало на нього зважав. Заклопотаний важливими справами свого влаштування, він більше дивився в самого себе, ніж навколо.

В Палаці праці Степан ледве знайшов серед сотень кімнат потрібний йому відділ робземлісу. Як він вважав своє діло за дуже пильне, то вирішив удатись безпосередньо до голови управи. Йому довелося зачекати, але він не дуже журився – передусім була ще тільки десята година, по-друге, чекав він, сидячи на лаві поруч інших одвідувачів, як рівний з рівними. Попросивши в сусіди свіжу газету, він, не гаючи часу, ознайомився з новинами міжнародного становища, оцінював їх як сприятливі для Союзу Республік і перейшов до відділу “Життя села”. Його прочитав захоплено. Дізнавшись, що в с. Глухарях з вимоги сільради змінено непутящого агронома, Степан з жалем подумав: – І в нас треба було б. Так у нас же люди як пень.

Він ретельно прочитав про крадіжку в кооперативі с. Кіндратівки, про боротьбу з самогоном по Кагарлицькому районі, про зразковий злучний пункт у містечку Радомишлі. Кожен рядок і цифру він порівнював до фактів свого села і дійшов кінець кінцем висновку, що в них загалом не гірше, ніж у людей.

“Культурних сил треба нам, от що”, – міркував Степан. І йому приємно було, що він тільки тимчасово, на три роки, покинув свої стріхи, щоб вернутися потім при повній зброї на боротьбу і з самогоном, і з крадіжками, і з недіяльністю місцевої влади.

Зрештою, дійшла йому черга до голови управи. Степан переступив поріг, трохи побоюючись, чи не побачить надто чуже обличчя в кріслі коло столу, м'які меблі й застелену килимом підлогу. Це ж як-не-як, а в Києві! Але

заспокоївся з першого погляду. Обстава в кабінеті голови управи мало чим різнилась від умеблювання кімнати райбюро, що правила разом за кабінет усьому районному урядові Спільки. Хіба що канапа коло стіни – про так: розкоші в районі годі було й марити, та на неї і місця, мабуть, гулящого не стало б.

Сам голова управи був чолов'яга без ніяких викрутасів, але він дуже здивувався, вислухавши Степана. Хіба він, сам активний робітник Спільки в районному масштабі, не знає, куди за такими справами треба звертатись? Треба насамперед зареєструватись, як командировочному, і взятись на облік у профспілчанській біржі праці. На все це єсть певний, усім відомий розпорядок, і не можна, зрештою, марно гаяти свій час і час зайнятої людини.

Степан вийшов з його кабінету трохи спантеличений. Все те, що казав йому голова, він і сам чудесно знав. Але це... в загальному порядку! Хлопець весь час нишком надіявся, що для нього зроблять маленький виняток, хоч за активну участь у революції й бездоганну працю в профспілці. Крім того, він був командирований до вищої школи і мав право на підтримку в першу чергу. А голова управи не спитав навіть його документів. Це прикро, але справедливо, треба визнати! Які можуть тут бути протекції? (В. Підмогильний. Місто).

Вправа 19. Охарактеризуйте мовні засоби локально-часової актуалізації художнього часу і художнього простору в тексті.

Чигиринська тяглася понад берегом Кременчуцького водосховища на всю довжину міста. Над нею звисали порослі дерезою кручі, обліплені різнокаліберними будиночками на куценьких терасах. Як і належить українській оселі, будиночки стояли в оточенні яблунь, груш, вишень, старих берестів. Усе це, коли дивитися знизу, нагадувало гірське містечко десь у Криму, на березі моря. І важко було повірити, що там, угорі, за кручами, розляглося на рівній, як стіл, площині місто зі струнками, наче шнуром одбитими, вулицями, розпланованими ще в дохмельницькі часи якимсь

козацьким зодчим. Раннім ранком і увечері на Чигиринську згори падав суцільною лавиною безугавний стугін міста, здавалося, що там клекоче розпалена з ночі якась гігантська піч. Удень же місто мовби відступалось од Чигиринської, і тоді тут залягала звичайна сільська тиша, розцяцькована сокотанням курей, кукуріканням півнів, гомоном птаства в густо перехрещеному гіллі дерев. З настанням літа вся Чигиринська, і будиночки на крутих схилах, і місто аж по самі робітничі селища густо нашпиговувалися відпускниками, яких вабила з усіх усюд м'яка дніпровська вода й давно вже не дешеві овочі й фрукти з черкаського базару (В. Захарченко. Смерч).

Вправа 20. Доберіть твори художньої літератури, в назву яких винесено ім'я (імена) головного героя твору. Простежте семантику імені, визначаючи його ідейне навантаження, зв'язок із задумом автора тощо. Як автор уперше знайомить читачів з героєм, тобто за допомогою яких засобів здійснюється референція імені (в запропонованому варіанті – головного героя) у творі?

Тема 4: Дискурсивні фактори мовних явищ

Вправа 21. Зверніть увагу на прецедентні тексти, використані авторами. Сформулюйте підтекстову інформацію, яку вони виражають. Які типи інформації за планом вираження використовує автор?

1. Після пляшки лимонної, яку ми висушили до дна і крадькома віддали прибиральниці, нам стало так весело, що ми, забувши, де сидимо, голосно, перебиваючи один одного на півслові, стали розказувати – дядько мені, а я дядькові – як ми торгували.

– Н-ну, отій першій в-ви одрізали! – вигукував я захоплено.

– А ота... ти бачив: краля одна підходила, на тебе все позирала. Очі – отакі, вії отакі!.. Що? Ти не бачив?! У-у, грім-дівка!

– А ви, дядьку, ото ще й те... поглядаєте?

– Хе-ге! Любові, кажуть, усі возрости покорні! Правильно кажуть! Може, ще одну висушимо, га? Чи годі, бо приїдемо додому без шапок... (Гр. Тютюнник. Дядько Никін).

2. – Отаке воно – життя! Безберега радість. І я не вірю, що вона можлива повсякчас між чотирьох стін, які ми називаємо домівкою. І я не розумію, як ти думаєш стати письменником, не пірнувши у вир, що починається за порогом твого дому? Думаю, що рано чи пізно ти теж пустишся Ївжиної спідниці і ми з тобою запарубкуємо хіба ж так.

– Ти переходиш межі... Обережніше на перехрестях доріг.

– А-а, німб, сяєво... Пробач, дорогий. Хай тобі світить. Буду радий. Хоч і співчуваю тобі. Ніякий німб не замінить багатознавства, яке дають усе нові й нові відкриття.

– У кожного своя доля... Той мурує, той руйнує... (В. Захарченко. Чекання).

3. А висока каланча собору мовчки відходила в синю безодню неба. Ще пролетів вітер із південних кварталів города...

..Новий Рік. Щастя.

Думаю: чи не прийде щось інше? – Товариш Огре почув у чоботях воду, бо чоботи були діряві – і туди набралась вода... А під Новий Рік і Водохрища старого стилю, не “в стилі” уесесер, гадають про майбутнє на воді з воском і як “Світлана”. (М. Хвильовий. Лілюлі).

Вправа 22. Поділіть поданий текст на ССЦ. Ознайомтесь зі спостереженнями Г. О. Золотової над синтагматичним членуванням тексту. Доведіть комунікативну цілісність тексту, охарактеризувавши тема-рема-тичні ланцюжки.

Примітка: Більш складна картина тема-рема-тичних відношень, у якій тема і рема виражаються не окремими словами, а синтагмами – сегментами поширеного речення, які послідовним рухом розвивають інформацію, співвідносячи тему і рему, а також співвідносячи сегменти одного речення з іншими сегментами тексту, виявляючи і здійснюючи різної глибини текстові

зв'язки (Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 2003. – С. 298).

Над луками, залитими квітневою повинню, холонув оранжевий вечір, зануривши в мілкі прибережки далеке полум'я хмар. І чим глибше за пагорби поринало сонце, тим нижчою ставала заграва, вужчою вогняста смуга у воді понад лозами, наче хвилі ткали її кудись під берег.

Андрій підвівся з пенька, на якому відпочивав після ходи по крутій багнюці, розшукав між кущами свого човна. За день води убуло: на тому місці, де вона стояла зранку, залишилася тільки гривка сухих очеретяних сопілок, розбубнявілих сучків і порожніх равликів. Човен лежав на березі, присмоктаний мулом. Цепок, яким він був прикований до вільхи, натягло: видно, повінь, покидаючи цю місцину, хотіла забрати з собою й човна, та не подужала прив'язі...

Андрій одмотав цепок – на вільховій корі залишилася від нього червона попруга – і поволік човна до води, грузнучи кирзовими чобітьми в зеленій муляці.

Доки дістався до заплави, упрів і примостився на корму передихнути. Додому не поспішав, хоч задень добре зголоднів і виморився біля трактора; возив до корівника підстилку, допомагаючи жінкам скидати й накидати важкі солом'яні брили. Від нього й зараз пахло прілим солодом злежаної соломи, соляркою і вистудженим потом.

На сухому пагорбі по той бік річища маячило село, майже зо всіх боків обступлене тихим, оранжевим, як і небо, паводком. Там бубоніло радіо, співали півні, низько слався дим, розбавляючи лугове повітря гірким тліном торішньої огудини.

Андрій упізнав і свою хату, але не відчув при цьому отого солодкого, щемкого поклику рідної оселі, який ще зовсім недавно гнав його підтюпцем додому.

З того дня, як він назавжди відстебнув од шитого офіцерського пояса кортик і пішов на трактор, теща зненавиділа його, почала звати на “ви”, і хата,

немов зрозумівши свою господиню, спохмурніла й залякла в німому презирстві... (Гр. Тютюнник. Холодна м'ята).

Вправа 23. Які імпліцитні знання забезпечують зв'язність і цілісність поданого дискурсу? Як ви можете проінтерпретувати зміст оповідання?

Лягла чорна скиба свіжої землі, і воли з плугом стали на могилі. Величезні напружені їх постаті в ярмі та похилений мужик вирисувались тоді на синім небі.

З повислими до низу рогатими головами, з вигнутими в ярмі карчилами. Повні напруження.

Мужик плечистий, великий, із засуканими руками глибоко стряг у чорній ріллі. Держав могутніми руками чепігу і пер.

Всі мускули його відлились під десятчаною сорочкою, а груди і рамена піднялися, мов ковані з граніту.

І було видно одне пресильне напруження.

Глибоко десь у нетрях кургану леміш застряг і ярмо врізалось у хребти волів.

Невидимі, підземні долоні вхопили плуга й держали.

Тоді мужик випростав свою величну, гранітову постать і руку вгору простяг.

– Гей, сиві, гаття, ксобі!

В безмірнім силкуванні шарпонулись воли. Їх рогаті голови до землі повисли.

Стояли безрухі.

– Гей, сиві!

Мужик похилився і встромив руку в пухку землю під леміш. Неначе хотів там ті сили підземельні збороти.

– Гаття, ксобі!

Тоді щось у могилі застогнало. Воли шарпонулись, і чорна скиба землі відвалилась, мов розчавлений череп величезної тварюки.

А мужик підніс високо розрізану лемешом долоню, і свіжа чорна земля сипалась проз його мозолисті пальці.

Земля і кров (Г. Журба. Над скибою).

Вправа 24. Наведіть приклади прецедентних текстів з творів художньої літератури, газет, кінофільмів, пісень, рекламних текстів тощо.

Вправа 25. Пригадайте зміст роману О. Гончара “Твоя зоря”. Виділіть ключові слова твору, проаналізувавши один або декілька розділів (на вибір) першої частини “Подорож до Мадонни”. Простежте зв'язок ключових слів з назвою першої частини твору та епіграфом. Опишіть базовий концепт твору.

Вправа 26. Охарактеризуйте мовні засоби актуалізації змісту твору. Виділіть мовну домінанту.

1.А Оріся була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивиться було на її старий сотник, подивиться на її пишний зріст і хорошу вроду, порадуеться батьківським серцем, що дождав на старість собі такої дочки, а часом і посумує: “Доспіла еси, моя ясочко, як повний колос на ниві! Да чи знатиме женчик, яку благодать бере собі од господи милосердного? Єсть багато людей, і статечних, і значних, що залицяються на тебе, да не хотілось би мені оддавати тебе в руки сивому дідові: зв'ялить тебе, ревнуючи, як вітер билину в полі. Ой, не хотілось би оддавати тебе й за молодого шибайголову, що не поживе довго без степу да коня, поляже в полі буйною головою, а тебе зоставить горювати з дітоньками!”

Так собі думаючи да гадаючи, старий Таволга часом тяжко-тяжко засумує, аж сльоза покотиться йому з ока.

А Оріся росла собі, як та квітка в городі. Повна да хороша на виду, маяла то сям, то там по господі в старого сотника, походжала, як по меду бджілка, і всю господу звеселяла (П. Куліш. Оріся).

2. Осінній день, осінній день, осінній!

О синій день, о синій день, о синій!

Осанна осені. О сум! Осанна.

Невже ця осінь, осінь, о! – та сама.

Останні айстри горілиць зайшлися

болем.

Ген килим, витканий із птиць,

лежить над полем.

Багдадський злодій літо вкрав,

Багдадський злодій.

І плаче коник серед трав – нема мелодій

(Л. Костенко).

3. Мріють крилами з туману лебеді рожеві.

Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві

Заглядає в шибку казка сивими очима

Материнська добра ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати

Не пущу тебе колиску синові гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії.

Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,

Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,

Лоскотали марево золотим сузір'ям

(В. Симоненко. Лебеді материнства).

4. І враз тінь схитнулася – гетьману так і здалося: спочатку схитнулася тінь, а вже за нею він. Великими витрішкуватими очима обвів залу. Ніби вперше

бачив її. А може, справді вперше побачив її у великій суєтній круговерті. Для чого збирав оце все? Хто ним скористається? Ще жодному з гетьманів не вдалося запомогтися добром, зібраним своїми руками. Прахом пішли набутки Виговського і Брюховецького (вже й самі обернулися в прах, а знав же обох, пив за одним столом і навіть сьорбав куліш з одного казана), розгубив по чужих дорогах батькові набутки Хмельниченко, сині сніги замели слід за саньми, на яких повезено скарби Многогрішного. (Гай-гай, колись будь-яка смерть згнічувала молоде серце, наливала його страхом і смутком. А тепер вже й не страшно, і не вельми сумно. “Бо й сам минаю. Ні! Ще не минаю. Повладарюю. Інакше – навіщо все це...”)

Його власні скарби теж декому кісткою в горлі (Ю. Мушкетик. Яса.).

Змістовий модуль III. Мовностилістична характеристика типологічних форм дискурсу

Тема : Типи дискурсів та їх мовностилістична характеристика

Вправа 27. Визначте тип і особливості екстралінгвістичного контексту творення поданих дискурсів. Слід поширити тексти, посиливши їх функціональне спрямування. Яку функцію виконують прикметники в науковому і художньому текстах?

1. У лісі, як тільки природа набере сили і розквітне у різнобарв'ї, з'являються конвалії. Широке листя, ніби теплі долоні, тримає в обіймах стебельце квітки. Пелюстки майстерно сплетені природою в кошики та оздоблені всередині по колу м'якими кульками. Повіє легкий вітерець і, наче дзвіночки, забринять кошики, розіллється по лісу квітковий аромат.

2. Конвалія – рослина родини лілейних з кореневищем і тонкими корінцями у вузлах. Листя з довгими черешками. Листова пластинка зверху – сива, зі споду – блискуча. Квітова стрілка рівна, 15-20 см заввишки. Квітка зібрана в одnobічну китицю. Плід – соковита ягода. Цвіте у травні, плоди досягають у серпні - вересні. Рослина отруйна.

Для довідок: тендітний, яскраво-зелений, повзучий, еліптичної форми, розгалужений, мармуровий, жовтий, кулястий, зелений, кришталевий, видовжений, п'янкий, м'який, білий, у верхній частині тригранний, білосніжний, багаторічний, трав'янистий, прикореневий, червоний.

Вправа 28. Визначте тип і жанр дискурсу (тексту). Доберіть варіанти етикетних одиниць подяки і вибачення. Простежте, як змінюється при цьому тональність спілкування, окреслюючи комунікативну ситуацію. Запишіть один з варіантів, відповідно перебудувавши лист.

Вельмишановний Володимире Івановичу!

Щиро вдячний Вам за Ваш лист, за привітання, за теплі слова. Я був глибоко зворушений Вашою увагою.

Дозвольте ще раз висловити сердечну подяку особисто Вам і від Вашого імені всім співробітникам Вашого відділу.

10.01.06

З повагою М. Шахтар

Люба Оленко!

Вибач мені за те, що так довго мовчала. Я не хочу, щоб ти думала, що я про тебе забула. Ні! Я завжди із вдячністю пам'ятаю про твою допомогу і звичайно про тебе. А не писала я тому, що спочатку хотіла виконати твоє прохання – надіслати книгу. Проте, на жаль, я її поки що не знайшла. Книга вийшла давно, і весь тираж розкупили, тепер я її шукаю в букіністичних магазинах – а це вже як пощастить.

Ще раз прошу вибачення за те, що затрималась із відповіддю.

До побачення!

Твоя подруга Ірина

Вправа 29. Визначте тип дискурсу. Знайдіть невідповідності і виправте їх. Аргументуйте своє рішення. Які помилки пов'язані з недотриманням правил граматики, а які – з недотриманням параметрів комунікативної ситуації.

Привіт, Олено!

Повідомляю тебе про своє повернення. У зв'язку з тим, що я брала участь у конкурсу і була нагороджена, я отримала путівку в санаторій, який знаходиться в Ялті.

Ялта – курортне місто, розташоване на березі Чорного моря. Для цієї місцевості характерна південна незвичайна рослинність, якою я могла насолоджуватись під час вечірніх прогулянок.

Крім того, я брала сонячні ванни, ходила на пляж. До моїх послуг було багато розваг. Головне, на чому я хочу наголосити, так це ялтинське повітря. За словами лікарів, дуже корисне для здоров'я.

Рекомендую обов'язково відвідати Крим.

До зустрічі!

Твоя подруга Катерина

Вітаю тебе, друже Василь!

У цьому своєму листі я розповім тобі про випадок, який стався на третій день по моєму приїзді до родичів в село Василівка. В цей день ми ходили в ліс по гриби й я заблукав там. Десь через півгодини мене знайшли, але було дуже соромно. Тоді дядько Степан і мої двоюрідні брати почали вчити мене, як треба орієнтуватися в лісі. Виявляється, єсть багато лісових компасів.

Ось стоїть перед тобою дерево. Якщо придивитися, то ти побачиш, що на одному боці стовбура мох і лишайник ростуть густіше, а північний бік завжди більш тінистіший. Якщо на деревах недостатньо мхів і лишайників, треба подивитися на кору: з північного боку вона завжди грубіше і темніше, чим з південного. Так орієнтуватися можна в змішаних або листяних лісах. В хвойному лісі треба роздивитися краплі смоли. Більше за все натеків з того боку, котрий краще освітлений від сонця, себто з південного.

Своєрідним компасом являється і мурашник. Виявляється, мурахи – великі любителі тепла, сонця, тому й будують вони свої оселі завжди з південних боків дерев або пнів.

Думаю, що тепер в мене проблем від перебування в лісі не буде. Моя рідня – справжні шанувальники природи. Завдяки їм я почав інакше ставитись до рослин, тварин. Сподіваюсь, що ти захопишся природою так само, як і я.

До зустрічі в Сквирі.

Твій друг Сергій

(Текст за Г. Й. Волкотруб Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови: Навч. посібник. – К.: ТОВ “ЛДЛ”, 1998. – С. 170 - 171).

Вправа 30. Запишіть текст, вибираючи з дужок потрібний за змістом і стилістичним забарвленням синонім. Аргументуйте свій вибір.

1. (Погідне, ясне, безхмарне, сонячне) блакитне небо (віяло, дихало, відбивало, повівало) на землю теплом. (Половіли, жовтіли) жита й вилискувались на

сонці. Червоніло ціле поле колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто (метнув, жбурнув, кинув, шпурнув) нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, попід (густолистим, розкішним, кучерявим) зеленим лісом, вся гора вкрита (розкішними, багатими, дорогими, шикарними) килимами ярини. Гарячою зеленою барвою (палає, горить, сяє, палахкотить) на сонці ячмінь, широко (стелиться, простягається, випадає) килим ясно-зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав (чималі, великі, здорові) шматки полотна білити на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, (звучить, бринить, лунає, дзвенить) в повітрі (безтурботна, безжурна, весела, радісна) пісня жайворонка. Віють з поля (чудові, прекрасні, божественні, райські) пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві, і (жахливо, страшно, моторошно). Стала вона й не знає, чи (йти, ступати, крокувати, чимчикувати) далі, чи вертатися (М. Коцюбинський. Харитя).

2. На південь від лісової зони (широкою, розлогою, безмежною) смугою (волочиться, тягнеться, розтягається) лісостеп, який (обіймає, огортає, осягає, охоплює) Волино-Подільську височину і Придніпровську низовину. В лісостепу за тривале літо (чимало, багато, сила силенна, багатенько) опадів і засухи майже немає. У зв'язку з (великим, чималим, численним) зволоженням тут поширені сірі лісові ґрунти і опідзолені чорноземи.

У лісостепу ліси, переважно дубові, (наливаються, буяють, ростуть, розвиваються) острівцями. Вони дістали назву дібров. Подекуди (зустрічаються, можна натрапити на, трапляються) осичняки. Іноді по берегах на пісках, відкладених рікою, ростуть соснові бори.

Чим далі на південь, тим менше лісів, і, нарешті, вони зовсім зникають. Лісостеп переходить у степ. У степу чорноземні ґрунти, але він зазнає засухи, тому потребує для землеробства спеціальних прийомів агротехніки, а в деяких місцях і зрошення.

Степова зона (стелиться, широчіє, розлягається, простягається) на південь від лісостепу до узбережжя Чорного і Азовського морів і захоплює (пряму, рівнинну, простору, рівномірну) частину Кримського півострова.

У лісостеповій і степовій зонах (величезні, гігантські, колосальні, здоровенні) простори розорані під найрізноманітніші сільськогосподарські культури: пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки, соняшник. Поля скрізь витіснили природну степову (зелень, розмай, рослинність), що складалась з різнотрав'я у лісостепу і трав, які (призвичаїлись, пристосувались, звикли) до (бездощового, сухого, посушливого) клімату з переважанням злакових рослин (ковили) в степу (З підручника "Географія").

Вправа 31. Для якого типу і жанру дискурсу (тексту) характерні наведені нижче елементи? В якій комунікативній ситуації вони можуть бути використані? Напишіть біографію улюбленого письменника, використовуючи подану модель. В яких комунікативних ситуаціях і з якою метою звертаються до написання біографії? Назвіть характерні риси цих текстів.

У дитинстві... Коли виповнилося... Ще юнаком... Закінчивши... Вже тоді... До цього часу... Потім... В...році... Протягом усього життя...

Вправа 32. Виберіть одну із запропонованих тем. Візьміть інтерв'ю в однокурсників, друзів, рідних. На підставі зібраного матеріалу напишіть статтю до студентської газети. Проаналізуйте твори на практичному занятті.

Безсмертя народу – в його мові (Ч. Айтматов).

Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема (В. Сосюра).

Від державності мови – до державності нації (В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький).

Вправа 33. Чи не бажаєте ви взяти участь в обговоренні того, як має виглядати ваше місто в майбутньому. Реалізуйте свій задум письмово. Проведіть на практичному занятті презентацію творів. Нехай однокурсники визначать тип і жанр дискурсу, до якого ви звернулись.

Вправа 34. Подивіться навколо очима художника. Виберіть предмет, який вам найбільше сподобався. Створіть мініатюру, намагаючись передати свій емоційний стан, свої почуття, своє ставлення до вибраного предмета.

Додаток 3

План ознайомлення студентів зі схемою дискурсивного аналізу тексту (на прикладі новели Гр. Тютюнника “Зав’язь”)

Таблиця

Хід роботи	Орієнтовні запитання і прийоми роботи	Зразки аналізу
І. Аналіз дискурсу на макрорівні		
1.Визначити тип і жанр дискурсу		Художньо-літературний тип дискурсу. Жанр – новела.
2.Аналіз екстралінгвістичного контексту	<p>Як можна охарактеризувати соціально-психологічну атмосферу сучасного авторові суспільства 60-х рр.?</p> <p>Опишіть соціальні прикмети часу, відображені у творі. Знайдіть лексику і мовні звороти, які характеризують соціальні умови життя.</p> <p>Які мовні звороти передають колорит українського сільського побуту, утворюючи етнографічний контекст твору? Дослідити психологічний настрій, з яким автор створював і знайомив перших читачів з твором.</p>	<p>Оповідання “Зав’язь” було написано в 60-х рр.</p> <p><i>Збори; цвілі по кутках не видно. Вивчусь на шофера. А я тобі сорочки вишиватиму. Гарні-прегарні, краці, ніж у лавці!</i> і т. ін.</p> <p><i>Піл, сажса, колядки, Волосожар. Дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять тощо</i></p> <p>Спогади О. Шугая. Щоденникові записи Гр. Тютюнника.</p>

Продовження таблиці

<p>3.Аналіз прагматичного контексту дискурсу</p>	<p>Визначити комунікативну мету автора.</p> <p>Описати авторські стратегії. Які з авторських стратегій зумовлені вибором жанру? Охарактеризуйте особливості впливу на читача.</p> <p>Чи наявні у тексті графічні засоби як один із видів стратегій у писемному дискурсі?</p> <p>Охарактеризуйте мовні засоби репрезентації авторських стратегій.</p> <p>Позиція автора визначається у введенні читача в референтну ситуацію. Визначити мовні показники локально-часової актуалізації зображуваної дійсності.</p>	<p>Передати стан душі молодого покоління, зародження кохання, показати підлітка в період формування як особистості.</p> <p>Динамізм, лаконічність, посилена увага до деталей. Оповідь від першої особи. Головний герой ніби розмовляє з читачем. Перевага розмовної лексики: <i>Ну, годі. Хряпаю дверима і виходжу на поріг. Тепер я... самі ж, бач, кажуть: парубок.</i></p> <p><i>В'їдливі – страх! А тепер – минулося. То – Соня...</i></p> <p>Особливе членування тексту на абзаци. Вигуки: <i>Ну, годі! Бач! Страх...</i> Вставні слова: <i>видно, може, либонь...</i> Два види простору: замкнутий і відкритий, природний. Мовні засоби втілення простору – лексика з просторовим значенням. Спочатку це закритий простір (<i>хата, піл, піч, поріг</i>), далі відкритий – <i>шлях, який пов'язується з природним простором (сад, степ, край кутка, провалля, круча)</i> і психологічним (<i>починають терпнути ноги, серце починає калатати</i>).</p>
--	--	--

Продовження таблиці

	Самостійний опис мовних засобів репрезентації художнього часу.	Змалювання простору характеризується лінійністю з виділенням конкретних місць (<i>хата → провалля → лавочка → садок</i>). Лінійне розгортання часу, наявні спогади (ретроспекція). Переважають лексичні засоби втілення часу (<i>споночіло, вечір, далеко за північ</i>), наявні граматичні засоби (час дієслів: <i>питають, поливаю, помічаю/ було, минулося</i>).
4.Семантико-когнітивний аналіз тексту	Уважно прочитати твір і виділити слова-лейтмотиви. Яке слово можна виділити як ключове? Побудувати зв'язки з іншими словами й охарактеризувати їх. Розкрити імпліцитно приховані смисли в дискурсі. Описати пресупозиції, пов'язані з адекватною інтерпретацією твору. Звернути увагу на психологічний контекст написання твору. Доведіть, що саме він утворює концептуальний простір тексту?	<div style="text-align: center;"> <p>цвіт →(весняний розквіт природи)</p> <p>↑</p> <p>садок</p> <p>↑</p> <p>Зав'язь →парубок, →(розквіт молодого кохання)</p> <p>↓ дівка</p> <p>поріг ← шлях →степ, →(весняне оновлення природи, яке починається із зав'язі)</p> <p>↓ молоденькі осокорики</p> <p>дід, внук</p> <p>↓</p> <p>(молодь починає свій життєвий самостійний шлях, перше почуття; дід - порадник)</p> <p>Найближчі асоціації: життя, кохання, формування душі.</p> </div>

Продовження таблиці

<p>5.Аналіз структури дискурсу</p>	<p>Описати макроструктуру дискурсу, визначити макроситуації. Який зв'язок встановлюється між макропропозиціями?</p> <p>Побудувати тематичні лінії, які формують смисловий зв'язок, об'єднуючи макроситуації в єдине ціле.</p>	<p>Глобальна ситуація означена в заголовку – це зав'язь як пробудження природи і зародження першого кохання.</p> <p>Макропропозиції: 1.Ситуація підготовки головного героя до зустрічі з дівчиною. 2.Ситуація побачення з дівчиною. 3.Ситуація повернення з побачення.</p> <p>Макропропозиції будуються на посиленні почуттів героя.</p> <p><i>Парубче – я (мені) – парубок – внуче – Миколка.</i></p> <p><i>Проява – дівка – біла постать – Соня – вона – мара.</i></p> <p><i>Садок – цвіт – листя – зав'язь.</i> Зв'язок між дієсловами.</p>
<pre> graph TD A[Наджигурився Нап'яв сорочку Кібчика прислинив] <--> B[Пора вирушати] A <--> C[Дід сміється: женишся, кислички снитимуться. Оскиряються] B <--> D[Ширшаю в плечах, твердішаю в ході, голосу не стає, белькочу, терпнуть ноги, паморочиться голова. Виношу її вгору.] C <--> E[Пахне Садки цвітуть Біліє цвіт Листя проклюнулось] C <--> F[Цілую] D <--> G[Сидимо на лавочці розходимося] D <--> H[Обкурювати садок Розкладаю вогонь] E <--> I[Пропаде зав'язь] F <--> G F <--> H G <--> J[Буде в людей – буде і в нас] H <--> I H <--> K["(Дівчина) сміється, туркоче, очі примружила, озивається, пручається. Ошпарює поглядом. Одвертається і мовчить."] I <--> J I <--> K J <--> K </pre>		

Продовження таблиці

	<p>Звернути увагу на прагматичне членування тексту. Як воно допомагає втілити творчий задум автора?</p> <p>Описати основні засоби міжфразового зв'язку.</p>	<p>Новела невелика за розміром. Особливості авторського членування на абзаци.</p> <p>1.Засоби повторної номінації: - <i>дід Лаврін – вони – діду</i>; - <i>садок – Сонин садок</i>; - <i>хата – кути – шибки – піл</i>; - <i>басом – альтом</i>. Граматичні засоби: -синтаксична неповнота: <i>Кругом садки цвітуть, а там – сніг. Ну, годі. То – Соня. Жде.</i> -дієприслівникові звороти: <i>вигукую, хапаючи її за тоненький поперек</i>; -час дієслів: <i>питають, прикахикують, знають, беру, поливаю, помічаю, знаю, іду.</i></p>	
6.Зробити висновок	Які типи зовнішнього контексту допомагають виразити комунікативний намір автора? Як вони впливають на структурну і семантико-прагматичну організацію дискурсу?		
II. Аналіз дискурсу на мікрорівні			
1. Охарактеризувати комунікативну організацію дискурсу	<p>Спостереження за тема-рематичними ланцюжками на прикладі окремого уривка (перші три абзаци). Якого характеру переважають реми у творі?</p> <p>Виділити рематичну домінанту.</p>	$ \begin{array}{ccc} T_1 \rightarrow P_1 & & \\ & \downarrow & \\ T_2 \rightarrow P_2 & T_3 \rightarrow P_3 & \\ & & \downarrow \\ T_5 \rightarrow P_5 & & T_4 \rightarrow P_4 \\ & \rightarrow P_6 & \downarrow \\ T_7 \rightarrow P_7 & & T_8 \rightarrow P_8 \end{array} $	<p>Переважає статально-динамічна, предметна рематичні домінанти</p>

Продовження таблиці

<p>2.Лінгвістичний аналіз тексту</p>	<p>Самостійний лексичний, частиномовний, синтаксичний аналізи.</p> <p>Виділити мовні засоби, які характеризують обраний тип дискурсу.</p> <p>Самостійний аналіз художніх засобів.</p>	<p>1.Переважають розмовні конструкції, а також складні речення, речення ускладнені дієприслівниковими зворотами. 2.Текст насичений розмовною лексикою (<i>чорт їй рад, в пику, стовбичу, мимрю, хряпаю</i>), фразеологізмами (<i>то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять</i>). 3.Виразні вигуки, частки.</p> <p>Художньо-літературний тип дискурсу характеризується образністю і насиченістю тропами.</p> <p>Епітети: <i>молодим листям, білі пелюстки, рожевий волок, гарні-прегарні, солодка, пекуча спрага</i>.</p> <p>Порівняння: <i>ноги, як мотузяні; серце калатає, як дзвін; сили, як у вола</i>.</p> <p>Метафори: <i>шия дубіє, вітер вигортає, ошпарює поглядом</i>.</p>
<p>3.Зробити висновок</p>	<p>Визначити мовну доміанту твору.</p> <p>Провести паралелі з домінуючим психологічним контекстом і комунікативним наміром автора.</p>	<p>Лексична і синтаксична мовні доміаннти.</p>

Додаток И.**Акти про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження**